

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7 (1), 323-362

Geliş Tarihi:17.01.2023 Kabul Tarihi:14.04.2023

Yayın: 2023 Yayın Tarihi:31.05.2023

<https://doi.org/10.30561/sinopusd.1238140>

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASI KALKINMA DÖNEMİNDE TÜRKİYE'NİN ÇEKOSLOVAKYA İLE TİCARİ İLİŞKİLERİ (1945-1950)

İbrahim Halil TANIK*

Elif PARMAKSIZ*

Öz

Devletlerin uluslararası kamuoyunda var olma çabasında siyaset kadar ekonomi de önemlidir. Böylece ülkede iç ve dış ticaret ağı gelişir, pek çok yönden kalkınma hamleleri hızlanır. Uzun bir dönem bağımsızlık savaşının ardından kurulan Türkiye Cumhuriyeti dış politikada, diplomasi olduğu kadar ekonomiye de önem vermiş ve dünya ticaret sistemine dâhil olmuştur. Özellikle 1929 krizini müteakip Merkez Bankasının kurulmasıyla başka ülkelerle daha sağlam ticari bağlar tesis etmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın yıkıcı etkilerinden kurtulmak amacıyla Türkiye, bu bağları güçlendirmek için daha çok enerji harcamıştır. Bunda Truman doktrini ve Marshall yardımlarının etkileri söz konusudur. Türkiye'nin önceki yıllarda olan ticaretini 1945-1950 yılları arası geliştirdiği ülkelerden birisi Çekoslovakya'dır. Osmanlı'dan kalan iyi ilişkilerin cumhuriyet döneminde gelişmesi, dostluk anlaşması imzalanması ve kültürel etkileşimin katkılarıyla Türkiye, Çekoslovakya ile bu dönemde karşılıklı ticaret yapmıştır. Türkiye'nin 1945-1950 yılları arası Çekoslovakya ile ticari münasebetleri bu çalışmanın çerçevesini oluşturur. Nicel ve nitel araştırma yöntemlerinin uygulandığı bu çalışmaya; Türkiye devlet arşivleri, istatistik kurumu verileri, basın arşivi ve telif eserler kaynak olmuştur. Türkiye Çekoslovakya'ya en çok hububat ürünleri, ham madenler ve deniz canlıları ihraç ederken, ağır sanayi, işlenmiş tekstil ürünleri ve tarım makinelerini bu ülkeden ithal etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye-Çekoslovakya Ticari İlişkileri, Dış Ticaret, Kliring, Modüs Vivendi.

* Dr. Öğr. Üyesi, Harran Üniversitesi, Tarih Bölümü, ihaliltanik@harran.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0003-1614-3279>

* Y. Lisans Mezunu, Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, elifparmaksiz@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-9151-1310>

Commercial Relations of Turkey with Czechoslovakia in the Post-World War Second Development Period (1945-1950)

Abstract

The Economy is as important as politics in the efforts of states to exist in international public opinion. Thus, the country's domestic and foreign trade network develops, and development moves accelerate in many ways. The Republic of Turkey, which was established after a long-term war of independence, gave importance to the economy as well as politics in foreign policy and was included in the world trade system. Especially with the establishment of the central bank following the 1929 crisis, established stronger commercial ties with other countries. In order to recover from the devastating effects of the Second World War, Turkey spent more energy strengthening these ties. There are positive reflections of Truman doctrine and Marshall aids in this. Czechoslovakia is one of the countries with which Turkey developed commercial relations between 1945 and 1950. With the development of good relations with the Ottoman Empire in the Republic period, the signing of a friendship agreement and the contribution of cultural interaction, Turkey made mutual trade with Czechoslovakia in this period. Turkey's commercial relations with Czechoslovakia between 1945-1950 constitute the limitation of this study. In this study, in which quantitative and qualitative research methods were applied; Turkish state archives, statistics institution data, press archives and copyrighted works have been the source. While Turkey mostly exports cereals, raw minerals and sea creatures to Czechoslovakia, it imported heavy industry, processed textile products and agricultural machinery from this country.

Keywords: Turkey-Czechoslovakia Commercial Relations, Foreign Trade, Clearing, Modus Vivendi.

Giriş

Savaş sonrası diplomasi, kalıcı barış ve huzurun tesisi için önemlidir. Ayrıca kötü ekonomik koşulların iyileştirilmesi ve bunda uygulanan yöntemler, ülkelerin iç ve dış politikalarının önemli bir kısmıdır. Birinci Dünya Savaşı sonrası tarafların uzlaşmaları uzun soluklu bir çözüm üretememiştir. Avrupa'da, Almanya'nın memnuniyetsizliği ile başlayan çatışma ortamı, İtalya ve Japonya'nın da maksimalist tutumları ile artarak devam etmiştir. Çekoslovakya ve nihayetinde 1 Eylül 1939'da Polonya'nın Almanya tarafından işgali ile gelişen süreç, 3 Eylül'de İngiltere ve Fransa'nın da Almanya'ya savaş ilan etmeleri ile İkinci Dünya Savaşına dönüşmüştür (Hobsbawn, 1996, s. 173-174). Savaşa dâhil olan ülkeler, iki savaş arası dönemde teknolojik gelişmelere önem vermişlerdir. Ülkede ulaşımda motorlu taşıtlara geçilmiş, tank gücü ve hava savunma sistemi önem kazanmış, savaş

teçhizatlarının sayılarından çok işlevselliği ön plana çıkmıştır (Black, 2003, s. 138-139). Bu durum ateş hattının daha geniş bir alana yayılmasını tetiklemiştir.

Almanya'nın Stalingrad savaşını kaybetmesi, Pasifik'teki Japon ilerlemesinin ABD tarafından durdurulması ise savaşta dengeleri müttefikler lehine çevirmiştir (Mandel, 1995, s. 168). Bu gelişmelerle birlikte Türkiye'nin stratejik konumu dolayısıyla silahlandırılarak askerî hareketlilik sahasına katılması hususunda mihver cephesi baskı kurmuştur. Sonra müttefik cephesinin baskısı ve 1943 yılından itibaren yapılan birtakım toplantı ve konferanslar başlamıştır (Armaoğlu, 2017, s. 370-371). Ancak Türkiye'nin savaş dışı kalma tavrı bütün süreç boyunca ön plandadır (Deringil, 1994, s. 98).

İkinci Dünya Savaşı sürecinde izlediği “Denge Politikası” sayesinde savaşa fiili olarak katılmayan Türkiye, hem müttefik hem Mihver Devletlerinin savaş boyunca, kendi yanına çekme çaba ve baskılarına maruz kalmıştır. Bu süreçte ekonomik, sosyal, askerî ve jeopolitik sebeplerden dolayı ise Mihver Devletlere savaş ilan ederek Batılı devletlerin yanında yer almıştır (Akdan, 2020, s. 231-235). Bu tercihin sonucunda Türkiye, bir tarafın desteğini alırken, diğer tarafın tehdidine maruz kalmıştır.

Sovyet Rusya'nın 10 Şubat 1945 Yalta Konferansında dile getirmesi ile oluşan Türkiye üzerindeki Rus tehdidi, bu tarihten sonra Türkiye'ye iletilen notalar ile devam etmiştir. Bunların ilki 19 Mart 1945'te Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi Selim Sarper ile Sovyet Rusya Dışişleri Bakanı Vyacheslav Molotov arasında gerçekleşen toplantıda bildirilen 25 Aralık 1925 tarihinde imzalanan Türk-Sovyet Dostluk ve Saldırmazlık Anlaşmasının günün koşullarına uymadığı gerekçesiyle taraflarınca feshedildiğini bildiren notadır (Zürcher, 2015, s. 306; Yakut, 2013, s. 172-174).

1945 sonrasında yaşanan gelişmeler ile iki süper güç olarak dünya sahnesine çıkan Sovyetler Birliği ve ABD karşısında Türkiye, tercihini Batı bloğundan yana kullanmıştır. Bu tercih Türkiye'nin dış politikasının temel unsurları olmuştur (Özgöker-İba, 2010, s. 84.). ABD merkezli politikada, Türkiye'ye 100 milyon dolar

yardımı içeren (Ekincikli, 2010, s. 139-141), 12 Temmuz 1947 tarihli Truman Doktrini önemlidir. Bu gelişmenin ardından ABD Dışişleri Bakanı George Marshall'dan adını alan yardım Türkiye'yi de kapsamıştır (Gönlübol vd. 2014, s. 220). Yardımın yapılması amacıyla Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı kurulmuştur (Armaoğlu, 2017, s. 398-399).

Tek parti döneminde, Türk ekonomisinin dışa kapanarak millî sanayileşme yoluna gitmesi ile devleti ekonomide yatırımcı ve üretici olarak öne çıkaran “Devletçiliği” iktisat politikası olarak belirlemiştir (Boratav, 2006, s. 58-59). Türkiye, planlamacı-müdahaleci politikası ile Batı'dan bağımsız kendi kaynaklarını kullanarak millî sanayileşme hamleleri yapıp, modern işletmeler kurarak devlet öncülüğünde 1932-1939 yılları arasında “Devletçilik” ile gelişmeye ve kalkınmaya başlamıştır (Boratav, 2006, s. 157-161).

Kalkınmayı sağlayan üretim kolları ise memleketleri ve ürünleri itibariyle; Malatya, Kayseri, Ereğli, Nazilli ve Bursa'da merinos dokuma fabrikaları, Gemlik'te ipek, Paşabahçe'de cam, Beykoz'da deri, İzmit'te kâğıt, Karabük'te demir-çelik, Eskişehir'de şeker, Kayseri'de uçak fabrikalarının kurulması ile olmuştur (Akşin, 2019, s. 251). Bu gelişimde erkeklerden başka kadınlarında da sektöre katkıları gerçekleşmişti. Genelde tarım ve tekstil, kimyevi ürünler, yiyecek ve içecek sektörlerinde kadınlar yer almışlardır (Quataert-Zürcher, 2017, s. 161).

İkinci Dünya Savaşı ise Türkiye'nin ihracatında büyük bir azalmaya yol açmıştır. 1938'de 724 milyon TL olan ihracat 1944'te 277 milyon TL'ye düşmüş ve ihracatın Gayri Safi Milli Hasıla'ya oranı 1930'lu yıllarda 0,09 oranından savaş yıllarında 0,05'e gerilemiştir. (Tezel, 2002, s. 135-138).

1946 İvedili Sanayi Planının ABD'li yatırımcılara uymadığı gerekçesi ile ret edilmesi üzerine hazırlanan 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı, dış kaynak ve özel sektöre dayalı, ayrıca sanayi yerine tarım kesimine ağırlık verilerek hazırlanmıştır. ABD'nin yardımlarından faydalanmak için yine ABD'nin yönlendirmelerine göre hazırlanan planda, Türkiye'nin hammaddelerini dış pazara

ulaştırmasında kolaylık sağlamak üzere ulaşıma da büyük bir önem atfedilmektedir (Tekeli-İlkin, 2009, s. 7).

Savaş sonrası Dünya ekonomisinin temellerinin atıldığı Bretton Woods Konferansı ise 44 ülkenin katılımıyla Temmuz 1944 yılında toplanmış, Dünya Bankası ve IMF serbest piyasa koşulları altında uluslararası ekonomik işbirliği ve istikrar sağlamayı amaç edinen Birleşmiş Milletlere bağlı iki kuruluş olarak kurulmuştur. Konferans sonrası yeni para sistemi kabul edilmiş ve ABD doları, altına konvertibilitesi¹ olan tek para olarak kalmış, 35 dolar 1 ons altına denkleştirilmiş ve ABD doları altın karşılığı basılmaya devam etmiştir (Akşin, 2019, s. 280). Uluslararası ticarete önemli bir yeri olan para biriminin belirginleşmesi Türkiye’yi dış ticarete daha aktif hale getirmiştir. Dış ticaret hacmini geliştirdiği ülkelerden birisi Çekoslovakya’dır.

Çekler, Avusturya-Macaristan İmparatorluğunda girişikleri bağımsızlık hareketinin zafer ile sonuçlanmasının ardından 28 Ekim 1918 tarihinde bağımsız Çekoslovakya Cumhuriyetini kurmuşlar (Öncü, 2014, s. 162), 1948’de ise bu yapı “Halk Cumhuriyeti”ne dönüşmüştür (Kıp, 2016, s. 74). Aynı dönemde Osmanlı İmparatorluğu’nun ardından Türkiye Cumhuriyeti kurulmuştur. İki ülkenin ortak gerçeklerinden birisi Birinci Dünya Savaşı sonrası ortamında imparatorluk topraklarında mücadele ile devletin kuruluşlarıdır. Ayrıca cumhuriyet rejimine geçişleri iki ülkenin ortak kaderi olmuştur. Bu kader ise iki ülkeyi birçok alanda ortak paydada buluşturmuştur.

İki ülke arası ilişkilerde, 11 Ekim 1924 tarihinde dostluk anlaşması imzalanması ile ilk somut adım atılmıştır. 20 Nisan 1925 tarihinde Resmi Gazete’de yayımlanan anlaşma (Resmi Gazete, 13 Nisan 1924, sayı: 609), Türkiye Cumhuriyeti adına Hariciye Vekâleti Müsteşarı Tevfik Kâmil Bey ile Çekoslovak delegesi Dr. Mösyö Rodolf Svetlik tarafından iki nüsha olarak Ankara’da imzalanmıştır. Anlaşma ile samimi ve daimi dostluğun mevcudiyeti, ticaret,

---

¹ Konvertibilite: milli paranın diğer paralara ve altına hiçbir sınırlamaya bağlı olmaksızın dönüştürülebilmesi işlemine verilen addır. Özen (2008, s. 59)

konsolosluk, iskân ve ikamet gibi konularda uluslararası hukuka uygun hareket edileceği kararlaştırılmıştır (TBMM Zabıt Cerideleri, Dönem: 2/ Cilt: 17, 1976, s. 336-337). Bu gelişmeyi müteakip taraflar karşılıklı elçi tayin etmişlerdir.

Dostluk anlaşması imzalandıktan sonra Maarif eski Vekili Vasıf (Çınar) Bey, 13 Mayıs 1925 tarihinde Prag'a murahhas ve Orta Elçi olarak tayin edilirken (BCA, 30.18.1.1/13.29.11), Prag yönetimi de Miloš Kobr'u olağanüstü temsilci ve Orta Elçi olarak Ankara'ya göndermiştir (Şimşir, 1993, s.571-575). Türkiye, 18 Haziran 1929 tarihinde babası Sultan II. Abdülhamid'in Mabeyn Başkâtibi olan Ali Cevat Beyin oğlu Mehmed Cevad (Açıkalın)'ı Prag daimi maslahatgüzarlığına atamıştır (Arslan, 2020a, s. 383). Daha sonra 1935-1939 yılları arası Yakup Kadri Karaosmanoğlu Çekoslovakya'ya elçilikle vazifelendirilmiştir (Karaosmanoğlu, 1967, 84.). Böylece Türkiye'nin ikili ilişkileri geliştirmek için çabaları artmıştır.

Dostluk anlaşması sonrası siyasî ve kültürel ilişkilerin gelişmesi, iktisadî alana da yansımış ve iki ülke arasında ticaret anlaşmaları imzalanmıştır. Bir anlaşmaya varılincaya kadar ilk olarak geçici anlaşmalar (modüs-vivendi) ile yürütülmeye çalışılan ticarî ilişkiler için 21 Ağustos 1925 tarihinde ilk adım atılmıştır (Öncü, 2014, s. 167). 5 Haziran 1927 tarihinde Çekoslovakya'nın da aralarında bulunduğu pek çok ülkeyle konsolosluk, suçluların iadesi ve adli yardımlaşma müzakerelerini yürütmek üzere Ali Şevki Bey murahhas tayin edilmiştir (TDA, 501/33875.132120.1). Sonrasında karşılıklı bir ticaret anlaşmasının imzalanması için görüşmeler devam etmiştir. Ükelere ait ithal ve ihraç ürün listelerini ve ticari usulün uygulanışını içeren ilki 1927 yılında imzalanan ticaret anlaşmaları, 1938 yılına kadar süresi doldukça yenisi imzalanmış veya dönemin şartlarına göre güncellenmiştir.

Temsil seviyesinin üst düzeye çıkması, kültürel etkileşimi de hızlandırmıştır. Çekoslovakya'nın başkenti Prag'da yapılacak olan müzik şenliklerine Türkiye'den katılım gerçekleşmiştir. Devlet konservatuarı piyano öğretmeni Ulvi Cemal Erkin'i eseri olan senfoninin icrasını idare etmek üzere Çekoslovakya hükümeti davet etmiştir. Şenlikler sonrası Erkin, uluslararası kültür ilişkileri kurma ve geliştirmek

üzere bir süre daha görevlendirilmiştir (BCA, 30-18-1-2/113-24-10). Çekoslovak hükümetinin 1947 yılında yapılan müzik bestecileri ve tenkitçileri kongresine Türkiye’den davet ettiği bir diğer isim ise Gazi Terbiye Enstitüsü müzik öğretmeni Halil Bedii Yönetken’dir. Milletlerarası kültür münasebetlerini geliştirme amacıyla Yönetken’in incelemelerde bulunması için 17 gün süreyle Çekoslovakya’da kalması kararlaştırılmıştır (BCA, 30-18-1-2/114-50-6).

Türkiye ile Çekoslovakya arasındaki iyi ilişkiler Çekoslovakya’nın Almanya tarafından işgaline kadar devam etmiştir. (Karaosmanoğlu, 1967, s. 127-128). İşgal öncesinde imzalanmış olan 7 Nisan 1938 tarihli son ticaret anlaşmasının hükümleri işgal sebebi ile uygulanamamış ve yürürlükten kaldırılmıştır. İkinci Dünya Savaşı sürecinde askıya alınan ilişkiler, savaş sonrası yerini yeni ilişkilere ve ticarî anlaşmalara bırakmıştır (Arslan, 2020b, s. 165-166). Bu dönemde Türkiye’nin silah ithal ettiği ülkelerden birisi Çekoslovakya’dır (Haytoğlu, 2018, s. 78) ve silah üretimi bu ülkenin ekonomik yapısının önemli bir parçasıdır (Hladík-Ječný, 2019, s. 146).

Doğu Avrupa ülkeleri arasında gelişmiş bir ekonomiye sahip olan Çekoslovakya savaş sonrası komünist yönetimle sanayi kuruluşlarını devletleştirmiş ve mülkiyet hakkı devlet elinde toplanmıştır. Beş yıllık planlarla yönetilen ülke ekonomisinde başlıca sanayi üretim alanları otomotiv, elektrik, elektronik, demir-çelik, kimya, porselen, ayakkabı, mobilya olmuştur. Gelişmiş sanayiye karşın tarımda geri olan ve yer altı madenleri yeterli olmayan Çekoslovakya, bu ihtiyaçları karşılamak amacıyla Türkiye ile ticarete önem vermiştir (Erdil, 1993, s. 253). Türkiye’nin Çekoslovakya ile dış ticaret hacmini geliştirmek istemesinde, İkinci Dünya Savaşı öncesi savaş ensdüstürisinin gelişmiş olması (Karaosmanoğlu, 1967, s. 54) etkili olmuştur. Ayrıca Türkiye, Çekoslovakya, Romanya SSCB ve Yugoslavya arasında Briand-Kellog Paktı’ndan hareketle uluslararası sınır ihlallerine ve saldırganlığa karşı durmayı amaçlaya bir anlaşma imzalamıştır (TDA, 571/35603.140276.11). Savaş sonrası dönemde SSCB’nin iki ülke arasındaki ticareti geliştirmek amacıyla Çekoslovakya ile müzakereleri de Türkiye’nin bu ülke ile

ticaret yapmasına engel olmamıştır (TDA, 571/35030.138263.19). 1948'de Çekoslovakya'da komünistlerin yönetime hakim olduğu dönemde de (TDA, 534/37581.150999.14) ticari ilişkiler devam etmiştir.

İki ülke ilişkilerinin gelişimi çerçevesinde yalnızca ticaret anlaşmaları imzalanmamıştır. Çekoslovakya Türkiye'de demiryolalrındaki gelişmeleri de takip etmiş (TDA, 501/31963.130406.11), sonuçta bu sektörde bir ticaret gerçekleşmişti. Örneğin anlaşmada yer alan ihracat-ithalat listelerinde Türkiye, Çekoslovakya'dan 1949 yılında toplam 6.073.358 kilogram ağırlıklı lokomotif ithal etmiştir. Lokomotiflerin imalat ve inşaatında kullanılan malzemelerin kontrolünün sağlanması ve teknik tecrübelerinden faydalanılması adına Devlet Demiryolları Eskişehir cer müfettişi yüksek mühendis Orhan Gümüş Çekoslovakya'ya gönderilmiştir. Bu gelişme Türkiye'nin lokomotif alanında alacağı bilgilere ve ithal edilen ürünün ülke içinde kullanımı noktasında fayda sağlamıştır (BCA, 30-18-1-2/119-32-12).

Yukarıda izah edilen, siyasî, iktisadî ve kültürel gelişmelerin yanında iki ülke arasında 1945'e kadar beş ticaret anlaşması imzalanmıştır;

31 Mayıs 1927 tarihli Ticaret Mukavelesnamesi, Ankara'da iki nüsha olarak imzalanmıştır. 13 maddeden ve imza mazbatasından oluşmaktadır. (TBMM Zabıt Cerideleri, Dönem:3, Cilt: 2, t.y., s. 42-45). 17 Ocak 1931 tarihli Ticaret ve Seyrisefain Anlaşması, imzalandığı tarihten bir ay sonra yürürlüğe girerek 2 sene süresince yürürlükte kalacaktır. Ankara'da Fransızca iki nüsha olarak imzalanan 15 maddelik ticaret anlaşması ve ona ek imza protokolü ile ihraç malları listelerini içermektedir (TBMM ZC, D: 3, C: 26, 1931, s. 156-158). 12 Mayıs 1936 tarihli Ticaret Anlaşması 1 Haziran 1936 tarihinde yürürlüğe girmiş, Prag'da imzalanmıştır (TBMM ZC, D:5, C: 16, 1937, s. 145-148). 18 Ocak 1938 tarihli 12 Mayıs 1936 Ticaret Anlaşmasına Ek Protokol, Ankara'da iki nüsha olarak imzalanan 4 maddelik protokol ile 12 Mayıs 1936 anlaşmasına bağlı ihraç malları listelerinde değişiklikler yapılmıştır (TBMM ZC, D: 5, C: 24, 1938, s. 71-72). 7 Nisan 1938 Ticaret anlaşması 1 Mayıs 1938 tarihinden itibaren yürürlüğe girmiştir. Ankara'da imzalanan anlaşma,

ek protokol ve mektup anlaşmalarından oluşmaktadır (TBMM ZC, D: 5, C:26, 1938, s. 176-178).

Literatür Taraması

Türkiye'nin erken cumhuriyet döneminde Çekoslovakya ile ilişkilerini konu edinen çalışmalar mevcuttur. Başlıkları çerçevesinde alana katkı sağlayan bu eserler, yeni araştırmalara ilham kaynağı olmaktadır. Bunlardan bazılarının başlıkları şunlardır: "Türkiye – Çekoslovakya Ticari İlişkilerinde Skoda Silah Fabrikası (1923-1939)" (Haytoğlu, 2018); "İki Savaş Arası Dönemde Türkiye - Çekoslovakya İlişkilerine Genel Bir Bakış" (Öncü, 2014); "Prag Maslahatgüzarı Mehmed Cevad (Açıkalın)'ın Raporu'na Göre Çekoslovakya siyasi Partileri" (Arslan, 2020a); Türk Arşiv Belgelerine Göre Türkiye-Çekoslovakya Ticari Münasebetleri (1923-1940)" (Arslan, 2020b); İslam Ansiklopedisi'nin "Çekoslovakya" maddesi (Erdil, 1983); "The Importance of Arms Expenditure and Arms Production In The Czechoslovak Economy" (Hladik- Ječný, 2019). Literatür taraması safhasında tespit edilen eserlerden farklı olarak bu çalışma, 1945-1950 yılları arası Türkiye-Çekoslovakya ekonomik ilişkilerini konu edinerek alan katkı sağlamayı hedefler.

Yöntem

Çalışmanın oluşumunda nitel ve nicel araştırma yöntemleri uygulanmıştır. Nitel içerik analiziyle arşiv belgeleri, TBMM tutanakları, Resmi Gazete, basın kaynakları ve telif eserler incelenmiştir. Nicel araştırma yöntemi çalışmanın önemli bir kısmını teşkil etmiştir. Özellikle bu kısımda Türkiye İstatistik Kurumu Dış Ticaret Yıllıkları'ndan faydalanılarak yıllara dair sayısal veriler tespit edilmiştir. Ancak sayfa aralıkları çok yoğun olduğu için tablolarda TÜİK kaynaklarının sayfa numarası belirtilmemiş, çalışmanın kaynakça kısmında tam künyeleri verilmiştir.

Bulgular ve Tartışma

Çalışma yaklaşık altı yıllık bir dönemde Türkiye'nin Çekoslovakya ile olan ticaretine dair teorik katkı sunmayı hedefler. Burada ithal ve ihraç kalemleri her iki ülkeyi temsil eder. Ürün kalemleri çok zengin olduğu için üç ana başlıkta toplanmıştır: gıda, tekstil ve sanayi. Türkiye savaş sonrası dönemde bu ülke ile

yoğun bir ekonomik işbirliği yapmıştır. Bunda, savaş döneminde işgale maruz kalması, para politikaları, savunma ve tarım sanayisini iyileştirme çabaları çok etkili olmuştur. Türkiye'nin askeri malzeme alma girişimleri 1930'larda başlamıştı (TDA, 540/44799.21682.7). 1950' yılına kadar Çekoslovakya Türkiye'nin dış ticaretinin %4 ila %8'lik kısmını oluşturmuştur. Daha çok gıda ürünleri ve işlenmemiş mamulleri ihraç ederken; işlenmiş dayanıklı sanayi ve tekstil ürünleri, bunların içerisinde özellikle tarım makineleri ve ulaşım araçları ithal etmiştir. Böylece tarımda 1950'lerle kazanılan ivmenin arka planına dair izlenimler, okuyucuya sunulmuştur. Ayrıca ulaşım alanında demiryolunda kullanılan teçhizatın da Çekoslovakya'dan temin edildiği çalışmanın önemli bulgularındandır.

Türkiye bu ülkeyle olan ticaretini merkez bankaları aracılığıyla karşılıklı ödeme anlaşmalarıyla bir disiplin kazandırmıştır. Bundan başka 1950 yılındaki Tütün Satış Protokolü ile bazı tarım ürünlerin takas unsuru olarak kullanılmıştır. Bu protokol Türkiye'de üretilen ve dış pazarda karşılığı olan tarım ürünlerinin teşvik edilmesi gerektiğine işaret etmektedir.

1. 22 Haziran 1945 Tarihli Türkiye-Çekoslovakya Ticaret ve Ödeme Anlaşması

İkinci Dünya Savaşı sonrasında da Türkiye ile Çekoslovakya ticaret ilişkileri devam etmiştir. Savaş öncesi imzalanan 7 Nisan 1938 tarihli son anlaşma dönemin şartlarına uymaması nedeni ile geçerliliğini yitirmiştir. Bunun yerine 30 Nisan 1934'de imzalanan "modus vivendi"yi uygulayarak iki ülke yeni bir anlaşma sağlamışlardır. Ankara'da iki nüsha olarak Fransızca kaleme alınan anlaşma, TBMM'de kabul edilmiş (TBMM ZC, D:7/C:21, 1946, s. 51-59) 10 Temmuz 1945 tarihinde yürürlüğe girmiştir (BCA, 30-18-1-2/109-51-3).

Türkiye adına Ticarî ve Malî Anlaşmalar Müzakere Heyeti Başkanı Burhan Zihni Sanus, Çekoslovakya hükümeti adına Richard Pech tarafından imzalanan anlaşmada iki ülke, ekonomik ilişkilerinde en fazla izne tabii millet olarak kabul edilmiştir. Anlaşmanın özel takas usulü ile uygulanması kararlaştırılmıştır (Cumhuriyet, 24.06.1945, sayı: 7489). Savaş ile birlikte üretim imkânını önemli

ölçüde kaybeden Çekoslovakya'dan Türkiye'ye mamul mal ihracı hemen sağlanamasa da savaştan önce yapılan ticaretten kalan bloke paralarla Türkiye'den Çekoslovakya'ya hammadde ihracı sağlanabilmiştir. Anlaşmadan bir süre sonra Çekoslovakya'dan ucuz fiyata şeker ithal etme imkânı doğmuş, böylece Türkiye'de şeker fiyatlarında indirim sağlanabilmiştir. Ayrıca Çekoslovakya'dan sınai mamuller, makine ve teknik parçaların ithalinin önü açılmıştır (Son Posta, 25.06.1945, sayı: 5348).

2. 7 Haziran 1946 Tarihli Türkiye-Çekoslovakya Takas Anlaşması

İki ülke arasında ticari faaliyetleri arttırmak için Türkiye ile Çekoslovakya arasında mektuplaşmak suretiyle 7 Haziran 1946'da genel ticaret rejimine uygun özel takas usulü ile anlaşma sağlanmış (Ulus, 12.06.1946), Bu anlaşmaya göre Türkiye, 8 milyon liralık tütün ve 1 milyon liralık kuru meyve ihraç edebilir, karşılığında mamul ve ağır sanayi maddeleri ithal edebilirdi (BCA, 30-18-1-2/111-45-10). Çekoslovakya'nın 24 Temmuz 1945 tarihinde Türkiye hükümetinden agreman² istemiştir. Talep üzerine ekonomi ve tarım endüstrisi uzmanı Jindřich Kolowrat-Krakowský, 7 Haziran 1946'da Çekoslovakya'nın bazı şartlar dahilinde bir anlaşmaya varmak istediğini Türkiye'ye bildirmiştir (BCA, 30-10-0-0/ 131-940-21).

Bu şartlara göre, Türkiye ve Çekoslovakya'nın ürünlerine dair lisans verilmesini taahhüt etmesi ve Türkiye'ye ihraç edilecek mamullerin tutarının T.C. Merkez Bankasında bulunan "Çekoslovakya Tütün Takası" hesabına aktarılması gerekiyordu. Üzerinde mutabık kalınan ürünlerin dört ay içinde teslim edilmesi gerekiyordu. Çekoslovakya mamulleri için belirtilen para miktarı taraflar arasında anlaşma ile yükseltilebilir düşürülebilirdi. Ayrıca Çekoslovakya anlaşmanın 7 Haziran 1946 itibarıyla beş ay yürürlükte kalmasını Türkiye'ye teklif etmiştir (TBMM ZC, D: 8/C:3, 1947, s. 187-188).

---

²Agreman: Bir elçi tayin edilirken elçinin gideceği ülkenin izninin alınması. Kubbealtı Lugatı, "Agreman", Erişim Tarihi: 2 Kasım 2022, <http://www.lugatim.com/s/AGREMAN>.

Çekoslovakya'nın taleplerini içeren mektupların Türkiye'ye ulaşması ile Dışişleri Bakanı Hasan Saka mukabelede bulunmuş, anlaşma maddelerinin kabul edildiğini belirtmiştir. Anlaşmaya göre Çekoslovakya'dan alınacak ağır sanayi maddeleri; maden ve ağaç işlemek için makinalar, torna tezgâhları, bergman boruları, testere ve delme makinaları, otomatik telefon santralleri, sıhhi su ve hava gazı tesisleri, elektrik malzemeleri, yük el arabaları, beton demiri, kimyevi maddeler gibi sanayi ve teknoloji malzemeleriydi. Hasan Saka'nın Çekoslovakya'ya cevabının ardından Çek elçisi yeni bir mektup göndererek Türkiye'den 1 milyon Türk lirası kadar kuru meyve ve sair maddeleri ithal etmek istediklerini, ihraç olunacak malların bedelinin ise Çekoslovakya ağır sanayi özel hesabı adı altında T.C. Merkez Bankasında açılacak bir hesaba yatırılmasını talep etmiştir. Bu talebin kabulünün ardından, Çekoslovakya Türkiye'den kuru incir, kuru üzüm, fındık ve bağırsak debagat maddeleri ithal etmiştir. Çekoslovakya ile yapılan bu anlaşmanın tutarı yaklaşık 9 milyon lira olup, takas yöntemi uygulanmıştır (TBMM ZC, D: 8/C:3, 1947, s. 187-188).

3. 5 Aralık 1946 Tarihli Türkiye-Çekoslovakya Ticaret ve Ödeme Anlaşması ile Modüs Vivendiye Ek Anlaşma

Ticarî ilişkileri geliştirmek amacı ile 30 Nisan 1934 tarihli modüs vivendi esaslarına dayanarak 5 Aralık 1946 tarihinde Ankara'da Türkiye ve Çekoslovakya arasında yeni bir anlaşma imzalanmıştır (BCA, 30-10-0-0/163-142-1). Bu anlaşma ile ithalat ve ihracat her iki ülkenin politikalarına uygun olarak yapılacakken, ödemeler ise aynı tarihte imzalanan ödeme anlaşması gereğince düzenlenmiştir. Bu anlaşmada ürün menşei koşulu aranmıştır. Fakat belirlenen para miktarını aşmayan ihracatlar söz konusu belge istenmeyerek, prosedürün hafifleştirilmesi hedeflenmiştir. Ayrıca anlaşmanın sona erdiği tarihte devam eden işlemler için, iki ülkenin yürürlükte olan genel politikaları esas alınmıştır. Anlaşmanın takibi için iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin düzeni ve geliştirilmesi amacıyla taraf ülke yetkililerinden oluşan bir karma komisyon kurulmuştur. Komisyonunda Türkiye'yi Ticaret Bakanlığı Dış Ticaret Dairesi Başkan Yardımcısı Sedat Ezdinli

başkanlığında, Maliye Bakanlığından Nail Gidel, Ticaret Bakanlığı Müşavirlerinden Aziz Aksüyek ve Dışişleri Bakanlığında Mahmut Dikerdem temsil etmiştir (BCA, 30-18-1-2/114-46-15).

Aynı gün, ticaret anlaşmalarını kolaylaştırmak için bir de ödeme anlaşması imzalanmıştır. Buna göre; Çekoslovakya'dan Türkiye'ye yapılacak her türlü ödemeler Çekoslovakya Milli Bankası nezdinde T.C. Merkez Bankası adına açılan faizsiz bir hesaba para yatırılması suretiyle yapılacaktır. Aynı şekilde Türkiye'den de Çekoslovakya'ya yapılacak diğer her türlü ödemeler, faizsiz hesabın zimmeti ile yapılacaktır. Bu hükümlerle anlaşma sağlayan iki ülke de hak sahiplerine ödemelerin yapılmasını sağlamakta yükümlüdür. Ayrıca taraf kurumlar ödeme emirlerini günü gününe karşılıklı olarak birbirlerine bildireceklerdi. Aynı gün yapılan ticaret anlaşması yenilenmediği takdirde, anlaşmanın yürürlük süresi içinde onanmış olan işlemlere ait ödemeleri de hükümlere göre yapacaklarını taahhüt etmişlerdir. Anlaşmada, 30 Nisan 1934 tarihli modüs vivendi anlaşması baz alınmıştır (TBMM ZC, D: 8/C:4, 1947, s. 387-394).

Burhan Zihni Sanus ile Stanislav Minovsky, anlaşmanın imzalandığı gün ödeme anlaşmasının döviz kurunu belirlemeye yönelik 6. ve 8. maddesinin uygulanmasını da kararlaştırmışlardır. Buna göre Çekoslovakya, 8. maddenin uygulanması üzere Çekoslovak kronunun 1 ABD doları karşılığı belirlenmiştir. ABD hazinesince uygulanan 1 ons altının 35 ABD doları esasından hesap edilerek 1 kilogram saf altının 56.263.77 Çekoslovak kronu olarak tespit etmiştir. Türk hükümeti ise konu hakkındaki mutabakatlarını cevabi mektup ile aynı tarihte bildirmiştir. Çekoslovakya kronu kıymeti altına nispetle değişecek olursa, alacaklı veya borçlu bakiyesinine göre güncellenebilirdi (TBMM ZC, D: 8/C:4, 1947, s. 387-394).

Bir diğeri ise 6. maddenin uygulanmasıdır. Buna göre; Çekoslovakya 150 milyon Çekoslovak kronunun en az 100 milyonunu Türk tütününü satın almaya ayırdıklarını taahhüt etmiştir. Bu kararını 6 Aralık 1946 tarihli bir mektupla Türkiye'ye bildirmiştir. Türkiye, cevabi mektupta konu hakkındaki mutabakatını

bildirmiştir. Böylece 7 maddesi ticaret, 14 maddesi ödeme anlaşması, modüs vivendiye ek anlaşma ve anlaşmaya bağlı mektuplar ile 5 Aralık 1946 anlaşması kabul edilmiştir (TBMM ZC, D: 8/C:4, 1947, s. 411-414).

5 Aralık 1946 tarihinde Dışişleri Bakanlığı Ticarî ve Malî Müzakereler Heyeti Başkanı Burhan Zihni Sanus ve Çekoslovak yetkilisi Stanislav Minovsky'in imzaladığı ticaret ve ödeme anlaşması ile ekleri, 15 Aralık'ta yürürlüğe girerek 1 Nisan 1948'e kadar uygulanacaktı. Sürenin bitiminden iki ay önce taraflardan biri feshetmediği sürece anlaşma kendiliğinden yenilenecekti. Takas usulü önlenmek amacıyla ödeme mekanizması geliştirilen anlaşmada, her iki ülkenin de ihtiyaçlarına göre belirlenen malların ticaret usulü ise ülkelerde yürürlükte olan genel ithalat-ihracat rejimlerine göre yapılması kararlaştırılmıştır (Ulus, 06.12.1946).

4. 5 Aralık 1946 Tarihli Ticaret ve Ödeme Anlaşmasının Sürelerinin Uzatılması

Taraf ülkeler arasında, 5 Aralık 1946 tarihli anlaşmanın uzatılmasıyla ilgili müzakereler yürütülmüştür. İlki bir yıl, sonrakiler daha kısa vadeli olarak ay bazında uzatılmıştır. Önceki anlaşmanın geçerlilik süresi 31 Mart 1948'de sona erecekti. Bu süreyi bir yıl uzatmak üzere (BCA, 30-18-1-2/119-31-18), Çekoslovakya Dışişleri Bakanı Vlado Clementis ile Türkiye Maslahatgüzarı Rıfat Ayanlar arasında mektuplaşmak suretiyle karar alınmıştır (TBMM ZC, D: 8/C: 22, 1950, s. 401-404). Yapılan birinci uzatma sonrası anlaşma ve eklerinin yürürlük süresinin 31 Mayıs 1949'a kadar bir ay daha uzatılması (BCA, 30-18-1-2/119-31-19), yine Çekoslovakya Dışişleri Bakanlığı ile Türkiye'nin Prag elçiliği arasında mektuplaşmak suretiyle kabul edilmiştir (TBMM ZC, D: 8/C: 22, 1950, s. 405-408). Söz konusu anlaşma üzerinde üçüncü bir uzatma da 30 Haziran 1949'a kadar yine bir aylık (BCA, 30-18-1-2/119-31-20) süreyle mektup anlaşması ile görüşülüp kabul edilmiştir (TBMM ZC, D: 8/C: 22, 1950, s. 409-412).

Mevcut anlaşmaların temdidi ileri tarihlerde yinelenmiştir. 30 Nisan 1934 tarihinde imzalanan modüs vivendi esaslarına dayanarak Türkiye ile Çekoslovakya arasında 9 Temmuz 1949 tarihinde Prag'da yeni bir anlaşma imzalanmıştır.

Anlaşmanın imzalanmasından önce yapılan özel takas ve serbest dövizli işlemler ise onandığı anda her iki ülkede de yürürlükte bulunan genel rejime göre yapılacaktır. 30 Haziran 1950 tarihine kadar yürürlükte olacak olan anlaşma taraflardan birinin feshetmemesi halinde kendiliğinden yenilenecektir (TBMM ZC, D: 8/C: 23, 1950, s. 26-29).

Uzatma esasına bağlı mektup anlaşması Türk Heyeti Başkanı Rıfat Ayanlar ile Çekoslovak Heyeti Başkanı Josef Vejvara arasında ticaret ve ödeme anlaşması ile aynı gün imzalanmıştır. Çekoslovak kronunun kıymetinin 1 ABD doları karşısında 50 kuron, 1 ons altının 35 ABD doları esası üzerinden ise 1 kilogram saf altının 56.263.77 Çekoslovak kronu olarak belirlendiğini birinci mektupta görüşmüşlerdir (TBMM ZC, D: 8/C: 23, 1950, s. 26-29).

Aynı tarihli ikinci mektupta ise 5 Aralık 1946 ödeme anlaşmasında Çekoslovakya Milli Bankası nezdinde T.C. Merkez Bankası adına açılan hesabın kapatılarak, kalan bakiyenin 9 Temmuz ödeme anlaşması hükümleri uyarınca açılacak yeni bir hesaba aktarılması görüşülmüştür. Ayrıca 5 Aralık anlaşması ile başlamış ancak anlaşmanın bitiş tarihine kadar tamamlanamamış ticari uygulamalardan doğan ödeme ile anlaşmanın bitiş tarihine kadar yapılması planlanan ancak yapılamayan ödeme emirlerinin de 9 Temmuz ödeme anlaşması ile açılması planlanan banka hesabından yapılması müzakere edilmiştir. 9 Temmuz 1949 tarihinde Prag'da ticaret anlaşmasının imzalanmış, aynı gün beraberinde yürürlüğe giren ödeme anlaşması ile de ödemelerin kolaylaştırılması hedeflenmiştir (Zafer, 12.07.1949, sayı: 74).

6'sı ticaret, 14'ü ödeme maddelerinden oluşan, Çekoslovakya hükümeti adına Josef Vejvara'nın Türk hükümeti adına ise Rıfat Ayanlar'ın imzaladığı anlaşma, 4 Ocak 1950'de kabul edilmiştir (TBMM ZC, D: 8/C: 23, 1950, s. 26-29). 9 Temmuz 1949 tarihinde Türkiye ile Çekoslovakya arasında yapılan ticaret ve ödeme anlaşmasına bağlı mektuptaki listenin değiştirilmesi hakkında Çekoslovakya elçiliği ile mektuplaşmak suretiyle yapılan anlaşma da 31 Aralık 1949'da kabul edilmiştir (TBMM ZC, D: 8/C: 25, 1950, s. 102-105).

5. 10 Kasım 1950 Tarihli Tütün Satış Protokolü

Türkiye'nin Çekoslovakya'ya ihracatında tütün önemli bir ürün olmuştur. 9 Temmuz 1949 tarihli ticaret anlaşmasının ardından 10 Kasım 1950'ye kadar yapılan tütün ticaretinden elde edilen bakiyenin nasıl değerlendirileceği üzerine görüşme yapılmıştır. İki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin gelişimini takip etmek ve yönetmek üzere kurulan karma komisyonun çalışmaları sonucunda bir karara varılmıştır. Protokol kapsamında, Türkiye 220 milyon kron değerinde tütünü Çekoslovakya'ya ihraç etmişti. Bu rakamdan 150 milyon krona tekabül eden miktarı Çekoslovak ürünü ithal edebilecektir. Kalan 70 milyon kronun ise tasfiyesinin şartları belirlenmiştir (TBMM ZC, D: 9/C: 8, 1951, s. 292-295).

Anlaşmanın içeriği Çekoslovakya lehinedir. Buna göre, kalan bakiyenin % 50'si karşılığında 22 milyon kron kıymetinde otomobil ve Türk dış ticaret genel ithalât listelerindeki ürün alımında kullanılabilir. Geri kalan % 50'nin karşılığında ise 5 milyon kron değerinde “*deri ve kösele mamulâtı, tekstil malzemeleri, plastik ve cam malzemelerden çeşitli eşyalar, petrol, elektrik, teshin sobaları, müzik aletleri*” gibi Çekoslovak malları ithal edilebilecektir. 9 Temmuz 1949 tarihli mektup gereğince satın alınmış olmakla beraber 70 milyon kron bakiyeye dâhil olmayan tütünler için de tasfiye anlaşması hükümleri uygulanmıştır (TBMM ZC, D: 9/C: 8, 1951, s. 292-295). Protokol anlaşması, aslında Türkiye'nin alacaklı olduğu 70 milyon korunun 27 milyonunu kullanmasıyla sınırlandırılrsa da tütünün borç takasında kullanılmasıyla döviz açığının engellenmesi söz konusudur.

Protokol anlaşmasında 1950-1951 mevsimine ait tütünün satış şartları da belirlenmiştir. Buna göre; Türkiye, Çekoslovakya'nın tütün satın alışı sağlamak için anlaşmaya ilişik verilen listede ve yukarıda sayılan Çekoslovak ürün gruplarından 1000-1500 ton arasındaki ilk kısım için, tütün kıymetinin % 25'i, 1500-3000 ton arasındaki kısım için tütün kıymetinin % 35'i, 3 bin tonu aşan kısmı için, tütün kıymetinin % 40'ını ithal edebilecektir. Bu ithaller ise Çekoslovakya tarafından alınan tütünün bedellerinin hesaba yatırılması ölçüsündedir. Tütüne karşılık gerçekleştirilen ithalat, izin dâhilinde yapılmış, protokolda belirlenen şartlar

haricinde ise yapılan ticarete, her iki ülkenin limanlarında teslim fiyatı esas alınmıştır. 10 Kasım 1950 tarihinde Ankara’da Fransızca iki nüsha olarak Çekoslovakya adına Hanus Hermann ile Türkiye Cumhuriyeti adına Rıfkı R. Pasin tarafından imzalanan anlaşmanın 30 Haziran 1951’e kadar yürürlükte kalması kararlaştırılmıştır (TBMM ZC, D: 9/C: 8, 1951, s. 173/292-295).

Türkiye’nin Çekoslovakya ile yaptığı ticari anlaşmalar ve maddeleri bu şekilde gelişmiştir. Bu süre zarfında Türkiye’nin Çekoslovakya’ya ihracatını gösterir veriler aşağıdaki tabloda belirtilmiştir.

Tablo 1 1946-1950 Yılları Arası Türkiye’nin Çekoslovakya’ya Gıda Ürünleri İhracatı³

Ürün	1946		1947		1948		1949		1950	
	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar
Deniz mahsulleri ve mamullatları	124.293	289.715	493.347	1.096.966	88.113	285.062	14.467	42.511		
Hububat ve baklagiller					2.549.843	1.173.962	3.742.612	834.510		
Meyveler (kuru)	449.502	125.818	1.042.848	374.324	8.302	9.971	1.688.130	2.228.134	151.214	180.996
Kuruyemişler	405.836	669.431	911.198	1.773.972					566.215	1.913.320
Tohumlar	41.214	38.400	30.000	51.240	17.651.432	9.997.227	20.858.711	10.995.272	1.927.870	820.050
Ayçiçek yağı					393.486	546.202	211.233	534.012		
Diğer yiyecek içecek maddeleri (zeytin, yumurta, defne)	24.865	19.301	159.000	192.590			1.131.752	538.463		

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, Dış Ticaret İstatistik Yıllıkları

³ Tablolardaki miktarların ağırlık birimi ton, para birimi Türk Lirasıdır.

Çekoslovakya bir tarım ülkesi olmadığı için bu türden ürünleri ithal ederken, daha çok mamul mallarını ihraç etme politikası uygulamıştır. Bu noktada Türkiye ile etkili bir ticaret gerçekleştirip ham madde ithal edip mamul malları ihraç etmiştir (Öncü, 2014, s. 162). Türkiye'nin Prag elçiliği 1946 yılında Çekoslovakya'nın tohum alımında dikkat ettiği hususları ayrıntılı bir rapor olarak Ankara'ya sunmuştur (TDA, 524, 21922.212720.18). Çekoslovakya'nın buğday ihtiyacını SSCB karşılamıştır (TDA, 571/35030.13826.13). Ayrıca İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde kolektif tarıma geçerek, nitelikli çiftçi sayısında bir kayba uğramıştır. Bununla birlikte sınır bölgelerinde ve demografik yapıdaki değişiklikten dolayı 565 bin hektar tarım arazisi yok olmuştur (Orsillo, 2008, s. 17). Çekoslovakya'nın tarımda dezavantajlı olduğu dönemde 1945-1950 yılları arasında Türkiye ile yapılan ticaret anlaşmalarında yer alan ihracat ürünleri listeleri incelendiğinde, bu ürünlerinin hangi kalemlerden oluştuğu yukarıdaki tabloda belirtilmiştir. Ürünler üç kategoride toplanmıştır; bunlar gıda, tekstil ve sanayi ürünlerinden oluşmaktadır.

Tablo 1'e göre gıda ürünlerini ham ve mamul mallar olarak ayırınca hammaddeler arasında hububat ve baklagiller, balık türleri ve bazı kuru yemişler (kabuklu ceviz, badem, fındık) sayılabilir. Mamul mallar ise (minimum ve maksimum düzeyde işlenmiş) kuru meyveler, tohumlar, balık konserveleri, Ayçiçek yağı ve zeytindir. 1945 yılında Türkiye'nin gıda ürününe dair ihraç verilerine rastlanmamakla birlikte 1946'dan 1950'ye kadar yıl bazlı ihraç istikrarını koruyan ürünlerin başında meyveler ve tohumlar gelmektedir. Bu ürünleri sırasıyla deniz mahsulleri ve mamulleri, kuruyemişler ile diğer yiyecek ve içecek maddeleri, hububat-baklagiller, ayçiçeği yağı takip etmektedir. Miktar olarak en çok ihraç edilen ürün ise 1946-1950 yılları arasında 40.509.227 kilogram ile tohumlardır. Bunu, 1948-1949 yılları arasında 6.292.455 kilogram ile hububat ve baklagiller, 1946-1950 yılları arasındaysa 3.339.996 kilogram ihraç edilen meyveler takip etmiştir.

Tohumlar içerisinde kenevir tohumunun ihracatı 1946-1948 yılları arasında toplam miktarı 131.214 kilogram olurken, keten tohumunun 1948 ve 1950 yıllarında

toplam ihracatı 11.009.079 kilogramdır. Yalnızca 1948 yılında ihraç edilen ayçiçeği, kolza ve soya tohumları arasında keten tohumundan sonra en çok ihraç edilen tohum ise 6.724.171 kilogram ile ayçiçeği tohumudur. Yıllara göre dağılımında en çok tohum ihracatı 20.858.711 kilogram ile 1949 yılında yapılmıştır.

Hububat ve baklagiller kategorisi mısır, darı, fiğ, fasulye, bezelye, mercimek ve baklayı içermektedir. Bu başlıkta en çok ihraç edilen ürün 1948-1950 yıllarında 2.765.779 kilogram ile darı ve mısırdır. 1948 yılında 1.976.676 kilogram ile fiğ ve 1949 yılında 1 milyon 550 bin kilogram ile fasulye, bezelye, mercimek bu rakamları takip etmektedir. Hububat ve baklagiller 3.742.612 kilogram ile en çok 1949 yılında ihraç edilmiştir. Meyve ürünleri genellikle kuru olarak tercih edilmiştir. Kuru üzüm 1946-1948 yılları arası ve 1950’de toplam 312.814 kilogram ihraç edilirken, kuru incir 1946-1947 yıllarında 1.339.052 kilogram ihraç edilmiştir.

Tablo 1’de belirtilen süre zarfında hemen her yıl ihracat gerçekleşmiştir. 1949 yılına kadar artış gösteren rakamlar, sonraki yıl düşmüştür. İhracattın en çok tutarda gerçekleştiği yıl 1949 olurken, bir sonraki yıl düşüş yaşanmıştır.

Tablo 2 1946-1950 Yılları Arası Türkiye’nin Çekoslovakya’ya Tekstil Ürünleri İhracatı

Ürün	1946		1947		1948		1949		1950	
	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar
Yünler ve diğer hayvan kılları			16.000	25.021	12.188	17.289	28.000	78.485	25.462	140.840
Postlar (tavşansansar)			14.503	187.731	55.071	761.023	51.268	635.861	17.584	167.891
Pamuk (ham)					2.589.278	5.553.110	6.296.898	16.331.849	4.062.614	12.426.526
Anadolu halısı (yerli halı)	1.698	36.014	2.120	45.065						

(Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, Dış Ticaret İstatistik Yıllıkları)

Tablo 2’ye göre, tekstil ürünleri daha çok hammadde halinde ihraç edilmiştir. Bu kategoride ilgili 5 yıl süresince yıl bazlı ihraç ürünleri şu şekilde sıralanabilir; yün ve diğer hayvan kılları, postlar, pamuk ve Anadolu halısı. Miktar

olarak en çok ihraç edilen ürün 1948-1950 yılları arasında 12.948.790 kilogram ile pamuk olmuştur. Bilhassa kürk imali için ihraç edilen tavşan ve sansar postları ise 1947-1950 yılları arasında 138.426 kilogram ihraç edilmiştir. Kışlık giysi, Çeklerin geleneksel kıyafetlerinin yapımında ve ev tekstil ürünleri yapımında kullanıldığı bilinen yünler ve diğer hayvan kılları Türkiye'den 1947-1950 yılları arasında 81.650 kilogram ihraç edilmiştir. Anadolu'da büyük öneme ve geleneksel çizgilere sahip, ev tekstil ürünü olan Anadolu halısı ise 3.818 adet ile 1946-1947 yıllarında ihraç ürünleri arasında yerini almıştır.

Türkiye'nin Çekoslovakya'ya tekstil ürünleri ihracatı hemen her yıl gerçekleşmiş, özellikle 1949 ve 1950 yıllarında önemli artışlar yaşanmıştır. 1949 yılında en üst seviyeye ulaşılırken, 1946'da en düşük rakamla Türkiye ihracat gerçekleştirmiştir.

Çekoslovakya'ya 12.948.790. kilogram ile Yunanistan, Belçika ve Finlandiya'ya 1945-1950 yılları arasında yapılan ihracattan daha fazla ihracat rakamına sahip olan pamuğun üretimi başta Adana olmak üzere Mersin, Antalya, Manisa, Aydın, Balıkesir, Antep, Maraş gibi illerden sağlanmıştır. Özellikle tekstil üretimi olmak üzere çeşitli kullanım alanlarına sahip olan, ticarî değeriyle ülkeye döviz girdisi sağlayan pamuğun 1940'ların başında Ege Bölgesi'nde rekoltesi 50 bin balya iken, sulu pamuk tarımının yaygınlaşmaya başlaması ile 1947'de 125 bin, 1950 yılında ise 150 bin balyayı aşmıştır (Yurtoğlu, 2020, s. 1835).

Pamuk ihracatını ham formda sağlayan Türkiye, sulu pamuk tarımının yaygınlaşmaya başladığı 1947 yıllarını takiben 1949 yılında ise miktarda en çok pamuğu 6.296.898 kilogram ile Çekoslovakya'ya ihraç etmiştir. 1949 yılında ihracatta %14,3'lük dilimde ABD, %12,3'lük dilimde ise İngiltere gibi büyük devletler pay sahibiyken %8'lik paya da Çekoslovakya sahiptir (T.C. Merkez Bankası, 1950 Yılı Raporu, s. 30).

Tablo 3 1945-1950 Yılları Arası Türkiye'nin Çekoslovakya'ya Sanayi Ürünleri İhracatı

Ürün	1945		1946		1947		1948		1949		1950	
	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar
Hayvan ve balık yağları (sanayide kullanılan)									787.965	977.970		
Debagatta kullanılan bitkisel maddeler	217.386	122.480	2.670.934	1.253.984	1.174.270	782.899	2.535.800	1.251.766	1.381.400	899.761		
Balmumu (külçe-yaprak)			17.996	57.588	24.765	93.722	11.650	43.272	210.833	194.197		
Deriler (ham, yaş-kuru)			149.380	287.107	1.251.886	3.788.812	630.247	1.748.344	796.954	2.700.545	364.868	1.591.033
Hayvansal maddeler (kemik döküntüleri, sakatatlar)			3.698	41.250	47.020	602.434	15.370	254.369	68.987	617.777	1.282.884	366.588
Tekel ürünleri (tütün)	140.660	419.167	507.579	1.910.243	4.921.058	21.625.234	2.122.184	9.635.017	3.280.364	12.187.825	2.184.421	8.896.932
Küspeler, tortular, posalar, hayvan yemleri ve kepek					13.016.119	4.024.667	13.673.724	3.484.200	1.929.683	4.105.627		
Reçine ve zamklar (afyon, kitre)					10.400	76.513					9.995	45.218
Kereste (ceviz)											247.488	278.804
Taşlar, topraklar, yapı malzemeleri					37.100	3.770	51.000	6.984	4.546	5.455		
Kimyasal maddeler					140.204	80.402	12.975	7.913	7.000	15.008		
Metalik madenler ve alaşımları					460.000	487.229	940.000	86.856	6.441.500	1.188.711	7.342.850	2.130.228
Mamul mallar (kağıt ve mukavva hurdaları, ip, halat)					10.000	10.265			1.330	1.856		
Müzik aleti (darbe ile çalınan)							80	3.472	107	3.139		
Şemsiye (Sapı ağaçtan veya kamıştan)					54	541						

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, Dış Ticaret İstatistik Yıllıkları (1945-1950)

Tablo 3' göre çeşitli kategorideki sanayi ürünleri ihracatında 1945-1950 yılları arasında yıl bazlı ihracat istikrarı yönünden tek el ürünleri ilk sırada olurken bunu 5 yıl süreyle ihraç edilen de bagatta kullanılan bitkisel maddeler, deri ve postlar ile hayvansal maddeler takip etmiştir. Balmumu ile metalik maden ve alaşımları, küşpe-tortu-posa ve hayvan yemleri ile yapı malzemeleri ve kimyasal maddeler, müzik aletleri ile mamul mallar, reçine ve zamklar, şemsiye, kereste ve hayvan ve balık yağları yıllara göre ihraç edilen diğer ürünler olmuştur. Ürün çatıları altında miktar olarak en çok ihraç edilen ürün ise, 1947-1949 yılları arasında 28.619.526 kilogram ile küşpe, tortu, posa ve hayvan yemleri olmuştur. Bunu 1947-1950 yılları arası 15.184.350 kilogram ile metalik madenler ve alaşımları ve 1945-1950 yılları arası 13.156.266 kilogram ihraç edilen tek el ürünleri takip etmiştir.

Genellikle hayvan yemi olarak kullanılan küşpe, tortu, posalar içerik olarak susam, çiğit, haşhaş küspeleri ile fabrika ve im bıklarında oluşan bitkisel küşpe, posa ve tortulardan oluşmaktadır. Bunlar arasında 1947-1948 yıllarında en fazla ihracatı gerçekleşen 11.970.883 kilogram ile bitki küspesi, tortu ve posası olmuştur. Devamında 10.878.010 kilogram ile 1947-1948 yıllarında çiğit (pamuk tohumu küspesi) gelmektedir. 1949 yılı ise ürünleri ayırmadan kepek ve emsali hayvan yemlerini 1 milyon 250 bin kilogram ve 210 bin lira olarak gösterilmiştir. Toplamda en yüksek küşpe, tortu ve posa rakamına sahip ihracat yılı 13.673.724 kilogram ile 1948 yılı olmuştur.

Küşpelerden sonra en çok ihraç edilen ürünler; metalik maden ve alaşımları, bakır, manganez ve kromu kapsamaktadır. Demir-çelik sanayinde kullanılan manganez 1949 ve 1950 yılları arasında cevher formunda 12.169.350 kilogram ihraç edilirken, fiziksel ve kimyasal özellikleri ile pek çok alanda kullanılan bakır külçe halinde 1947 ve 1949 ile 1950 yılları arasında 1 milyon 815 bin kilogram ihraç edilmiştir. Bir diğer metalik maden alaşımı olan ve döküm, metal-çelik sanayi, otomotiv ve çeşitli endüstri alanlarında kullanılan krom ise 1948-1949 yılları arasında 1 milyon 190 bin kilogram ihraç edilmiştir.

Tekel ürünleri çatısında toplanan tütün, 1945'ten 1947 yılına kadar artarak, 1948'den 1950'ye kadar ise miktar ve fiyat olarak değişkenlik göstererek ihraç edilmiştir. Buna göre, 1945-1950 yılları arasında toplamda 13.156.258 kilogram tütünün ihracatı yapılmıştır. Miktar bazında en fazla ihracatın yapıldığı 1947 yılında ise rakamlar 4.921.055 kilograama ulaşmıştır.

Tablo 3'teki verilere göre Türkiye Çekoslovakya'ya hemen her yıl sanayi ürünleri ihraç etmiştir. 1945 yılında tutar az bir seviyede iken 1949'da en üst seviyeye çıkmıştır. Sonraki yıl yine önemli bir düşüş yaşanmıştır.

Türkiye'de erken cumhuriyet döneminden itibaren uygulanan tütün politikaları çerçevesinde tütün tohumunun korunup, ekiminin yaygınlaştırılması planlanmıştır. İsmet İnönü döneminden itibaren de Karadeniz, Marmara, Ege ve Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin bazı şehirlerinde yaygınlaşan tütün tarımı ile 1944'de 61 milyon kilogram olan tütün üretimi, 1945 yılında 69 milyon kilograama 1946 yılında ise 97 milyon kilograama ulaşmıştı. 1946 yılındaki bu rekor üretimin etkisiyle 1945-1950 yılları arasında Çekoslovakya'ya 1947 yılında miktarca en çok ihraç edilen ürünlerden olmuştur (Yurtoğlu, 2021, s. 143).

Türkiye'nin Çekoslovakya'ya ihraç ettiği ürünler ve miktarları yukarıda değerlendirilmiştir. Bu kısımda itibaren Türkiye'nin Çekoslovakya'dan ithalatı içeren veriler incelenmiştir.

Tablo 4 1950 Yılı Türkiye'nin Çekoslovakya'dan Gıda Ürünü İthalatı

Ürün	1950	
	Miktar	Tutar
Peynir mayası	2.546	9.470

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, Dış Ticaret İstatistik Yıllığı (1950)

Türkiye ile Çekoslovakya arasında imzalanan ticaret anlaşmaları incelendiğinde ihracat listeleri yanı sıra bir de ithalat listeleri bulunmaktadır. Bu listede yer alan ürünler ise dört ana kategoride incelenmiştir. Bunlar; gıda, tekstil, sanayi ve makinadır. Tablo 4'e göre Çekoslovakya'dan gıda maddesi olarak ise

yalnızca peynir üretiminin temelini teşkil eden peynir mayası 1950 yılında 2.546 kilogram olarak ithal edilmiştir.

Tablo 5 1946-1950 Yılları Arası Türkiye'nin Çekoslovakya'dan Tekstil Ürünleri İthalatı

Ürün	1946		1947		1948		1949		1950	
	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar
Yünler ve diğer hayvan kolları							2.130	33.465		
Yünden ve diğer hayvan kollarından iplikler					41.735	654.249	50.531	1.069.318	36.180	586.384
Yün mensucat			15.927	449.934	35.251	1.251.178	125.263	1.975.854	104.057	1.109.826
Yün, keçe ve kıl mamulâtı					239	27.892			2.734	33.444
Pamuk iplikleri			2.854	29.133	18.761	226.078	70.752	903.160	141.611	1.440.924
Pamuklu mensucatlar			39.613	660.270	990.415	18.436.783	1.141.050	16.535.714	1.135.545	14.176.743
Pamuklu mensucattan mamulat			1.341	57.024	10.979	224.769	7.495	326.570	22.055	782.636
Ketenden, kendirden ve jütten mensucatlar ve mamulatlar			2.741	69.054	25.924	277.448	31.266	392.308	75.493	987.590
Fötr şapkalar ve şapka taslağı			285	4.798	8.495	87.511	22.060	224.911	14.175	127.077
İpek iplik, kumaş ve mamulatı	17.836	156.004	13.202	113.226	8.060	77.986	28.101	260.101		
Diğer her türlü mensucat							28.408	284.211		

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, Dış Ticaret İstatistik Yıllıkları (1945-1950)

Türkiye'nin Çekoslovakya'ya ihraç ettiği tekstil ürünleri genellikle hammadde halindeyken, ithal ettiği ürünler mamul mallardan oluşmaktadır. Tablo 5'e göre tekstil ürünlerinin ham maddesini yün, pamuk, keten ve ipek oluşturmuştur. Yıllara göre istikrar bakımından en fazla ithal edilen ürünler şunlardır: 1947-1950 yılları arasında yün mensucat, pamuk iplikleri, pamuklu mensucatlar, pamuklu

mensucattan mamulatlar, ketenden, kendirden ve jütten mensucatlar ve mamulatlar, fötr şapkalar ve şapka taslağı ile 1946-1949 yılları arasında ipek ipliğı, kumaşı ve mamulatlarıdır. 1948-1950 yılları arasında yünden ve diğer hayvan kıllarından iplikler, 1948 ve 1950 yıllarında yün, keçe ve kıl mamulatu, 1949 yılında ise yünler ve diğer hayvan kılları ile diğer her türlü mensucatlardır.

Miktar olarak en çok ithal edilen tekstil ürünleri ise; 1947-1950 yılları arası 3.306.623 kilogram ile pamuklu mensucatlar olmuştur. İçerik olarak boyalı, kareli, kasarlı-kasarsız⁴ özelliklere sahip ürünlerden oluşan mensucatlar belirli gram aralıklarında ve mensucatların iplik numaralarına göre sınıflandırılarak ithal edilmiştir (örneğin: 100-150 grama kadar 51-70 iplik). Yine 1947-1950 yılları arası en çok ithal edilen diğer ürünlerden ikisi, 280.498 kilogram ile yün mensucatlar ve 233.978 kilogram ile pamuk iplikleri olmuştur. İplikler de kendi içlerinde İngiliz numaralarına⁵ göre belirlenip kasarlı, glase veya merserize, boyalı, tek telli ve bükülmüş olarak sınıflandırılıp satışa hazır hale getirilip ithal edilmiştir.

Tablo 6 1945-1950 Yılları Arası Türkiye'nin Çekoslovakya'dan Sanayi Ürünleri İthalatı

Ürün	1945		1946		1947		1948		1949		1950	
	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar
Ömür otu (bira çiçeğı)			6.720	33.910	5.280	33.910	51.588	393.624	41.279	361.393	6.750	54.424
Hayvansal maddeler (inci sedefi, sakatatlar, jelatin)			2.306	37.500	2.799	58.715	158	14.666	222	5.240	689	37.798
Selüloit ve			71	560	2.504	51.187	3.018	157.170	27.977	106.695	71.378	199.248

⁴ Kasar, beyaz olarak kullanılacak malları apreye, boyanacak veya basılacak malları boyama ve baskı işlemine hazırlayan pişirme ve ağartma adımlarından oluşan bir terbiye işlemidir.

⁵ Belirli bir ağırlığa düşen uzunluk miktarı ile hesaplanan numaralandırma şekli olan uzunluk numaralandırması; Metrik Numara (Nm), **İngiliz Pamuk İpliğı** (Ne), Fransız Numaralandırma Sistemi (Nf) İngiliz Ketten İpliğı (Ne L), İngiliz Kamgarn İpliğı (Ne K), İngiliz Straygarn İpliğı (Ne W) sistemlerine göre yapılmaktadır.

İbrahim Halil TANIK & Elif PARMAKSIZ, İkinci Dünya Savaşı Sonrası Kalkınma
Döneminde Türkiye'nin Çekoslovakya İle Ticari İlişkileri (1945-1950)

Plastik maddelerden mamulat												
Orman ürünleri			10	75	17. 404	50. 830	5. 296. 492	1. 008. 356	5. 841. 496	1. 392. 879	2. 212. 935	742. 096
Mantar ve mamulâtı	10. 973	12. 672			19	10					110. 751	160. 789
Fırça ve süpürgeler					37	365	304	11. 232			3. 599	71. 613
Selüloz, kağıt, kağıt ve mukavva mamulâtı	460. 526	98. 199	536. 618	131. 155	1. 139. 014	791. 345	736. 952	830. 877	490. 099	476. 132	2. 066. 503	889. 865
Deri ve kösele mamulâtı			2	150	-	10	929	9. 715			94. 386	278. 347
Kauçuk, muşamba ve mamulâtı			27. 233	235. 555	79. 365	297. 828	108. 927	505. 838	328. 280	1. 391. 739	427. 843	1. 553. 700
Çimento, yapı malzemeleri ve endüstri hammaddeleri	1. 528	1.044			99. 944	81. 660	4. 604	16. 477	992. 939	123. 332	2. 192. 281	259. 542
Çini ve porselen mamulâtı			729. 421	896. 288	1. 445. 384	3. 058. 523	1. 520. 184	3. 251. 371	753. 041	3. 122. 000	1. 685. 807	1. 971. 830
Cam ve cam mamulâtı			877	3. 750	1. 429. 192	1. 263. 762	3. 729. 766	2. 551. 918	-91. 906	533. 197	2. 795. 259	2. 902. 754
Züccaciye eşyası			118. 329	359. 145	163. 101	612. 132	114. 425	580. 440			149. 869	790. 382
Metalik madenler, alaşımları ve mamulâtı	173. 532	142. 571	413. 637	702. 155	12. 191. 105	5. 308. 268	2. 301. 431	4. 467. 277	1. 750. 668	3. 542. 101	2. 272. 567	2. 726. 717
Ziraat aletleri ve diğer el aletleri			12. 820	128. 380	912. 866	776. 927	552. 451	579. 519	549. 219	634. 736	651. 849	646. 532
Saatler ve ölçüm, sayım aletleri, teraziler			2. 448	25. 013	11. 295	191. 207	22. 737	323. 278	47. 753	672. 620	65. 172	1. 142.

												897
Müzik aletleri, parçaları, gramafon iğneleri					2.328	7.088	640	5.394	310	18.075	926	30.014
Fotoğraf cihazı, dürbün, gözlük, sinematograf, projeksiyon			236	4.100	1.431	35.168	1.057	19.077			947	28.353
Cerrahi ve dişçilikte kullanılan ameliyathane eşyası (masa, sandalye)					162	949	1.088	8.943			7.270	28.615
Ateşli silahlar, fişek					1	6	240	13.259			2.794	164.876
Kurşun ve kömür kalemi, matbaa mürekkebi					75.729	733.532	18.068	191.717			43.673	308.323
Boyalar, vernikler, cilalar, linyit kömürü, naftalin, makine ve sanayide kullanılan yağ ve katran,	145.687	60.881	70.978	46.195	398.764	330.077	261.272	267.586	306.763	411.601	332.649	270.742
Kimyasal maddeler	86.100	48.725	4.899	17.228	411.995	141.995	14.347	18.965	85.588	78.106	1.114.130	207.909
Serum, aşılarda ve hazır ilaçlar					7.923	259.638					2.004	11.385
Çocuk oyuncakları									540	5.488	68.460	97.125
Şemsiye							87	473			1.754	10.652
Diğer tüm hammaddeler ve yarı mamuller									2.183.529	425.228		

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, Dış Ticaret İstatistik Yıllıkları (1945-1950)

Ülkenin kurucuları olan Tomáš Masaryk ile Edouard Beneš'in izlediği ekonomik politikalar ile Çekoslovakya bir endüstri ülkesi haline gelmiştir (Arslan,

2020, s. 152). Tablo 6'ya göre Türkiye'nin Çekoslovakya ile belirlenen yıllarda yapmış olduğu ithalatta geniş ürün yelpazesi ile en fazla ürün de sanayi alanıdır. Büyük oranda kullanıma hazır halde ithal edilen ürünler, ithalat istikrarı bakımından yıl bazlı olarak en fazla şu ürünler ile yapılmıştır; 1945-1950 yılları arası 6 yıl boyunca selüloz, kâğıt, kâğıt ve mukavva mamulâtı, metalik madenler ve alaşımları, boyalar-vernikler-cilalar-linyit kömürü-naftalin-makine ve sanayide kullanılan yağ ve katran, kimyasal maddeler.

1946-1950 yılları arası ömür otu, hayvansal maddeler, selüloit ve plastik maddelerden mamulat, orman ürünleri, kauçuk, muşamba ve mamulatları, çini ve porselen mamulâtı, cam ve cam mamulâtı, ziraat aletleri ve diğer el aletleri, saatler ve ölçüm, sayım aletleri, teraziler ithal edilmiştir. 1945 ve 1947-1950 yılları arası çimento, yapı malzemeleri ve endüstri hammaddeleri de bu listedeki önemli kalemlerdir.

1946-1948 ve 1950 yılları arasında 4 yıl boyunca deri ve kösele mamulâtı, züccaciye eşyaları, fotoğraf cihazı, dürbün, gözlük, sinematograf, projeksiyon ile 1947-1950 yıllarında müzik aletleri, parçaları ve gramofon iğneleri ithal edilmiştir. Yine fırça ve süpürgeler, cerrahi ve dişçilikte kullanılan ameliyathane eşyası, ateşli silahlar, kurşun ve kömür kalemi ile matbaa mürekkebi Çekoslovakya'dan alınmıştır. 1947 ve 1950 yıllarında serum ve aşılar, 1948 ve 1950 yıllarında şemsiyeler, 1949-1950 yılları arası çocuk oyuncakları ve 1949 yılında ise diğer tüm hammaddeler ve yarı mamuller ithal edilmiştir.

Ürünlerin yıllara göre ithalinde madenden mamul kalemler mevcuttur. Miktar olarak demir, çelik, bakır, alüminyum, pirinç, kurşun, çinko, malzemelerinden mamul malları barındıran 1945-1950 yılları arasında 19.102.940 kilogram ithal edilen metalik madenler ve alaşımları tirajı yüksek olan ürünlerdir. Bu ürünler, adı geçen malzemelerden sac levhaları, telleri, kabloları, zincirleri, çilingir, hırdavatçı ve bıçakçı eşyalarını, mutfak gereçlerini, gaz tenekelerini, sobaları ve her nevi mamul eşyaları içermektedir.

Miktar bazında en fazla ithal edilen bir diğer ürün 1946-1950 yılları arası 13.368.337 kilogram ile orman ürünleridir. Yarı işlenmiş ve mamul ürünlerden oluşan bu kategoride ağaçların türleri meşe, çam, köknar ve ladindir. Şekilleri ise daire, biçilmiş veya yarılmış olarak ithal ederken, mamul malları kontrplâk tahtası, ağaçtan sandıkçı mamulâtı, kasnak ve fiçı çemberleri, ağaçtan dokumacı silindiri, tarağı, iğne, masurası, mekiği, dokumacı tezgâhı, çıkırığı ve makarası, amelelere özel el aletlerinin sapları, ağaçtan kaşık, çatal, tepsi, ağaçtan aleti fenniye ürünleri olarak ithal edilmiştir.

İthal edilen ürünlerden bir diğeri de 8 milyon 47 bin kilogram ile cam ve cam ürünleridir. 1946-1950 yılları arasında ithal edilen cam ürünleri, çubuk ve boru formunda, cam damacana, şişe, kavanoz olarak, pencere camı için farklı ebatlarda ve kalınlıklarda, ayna ve mağaza camları, ampul, gözlük camları, camdan lamba karpuzu ve abajurları, düğme, boncuk, tespih boncukları, yapay göz ve dişler olarak ithal edilmiştir.

Türkiye'nin yıl bazlı ithalatı sürekli artış eğilimindedir. Henüz 1945'te yarım milyona yaklaşmış, sonraki yıl 2 milyon lirsını geçmiş ve 1950'ye kadar 10 milyon liraradan fazla olmuştur. En fazla rakama 1950'de ulaşılmıştır.

Tablo 7 1946-1950 Yılları Arası Türkiye'nin Çekoslovakya'dan Makina İthalatı

Ürün	1946		1947		1948		1949		1950	
	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar
Telli-telsiz telefon makinesi ve parçaları			4.808	61.191	22.068	320.275			37.113	456.589
Bilim dallarına ilişkin cihaz ve aletler (fen, arazi, tıp)			8	1.251	522	22.440			18.726	169.780
Süpürge makinesi (elektrikli-elektriksiz)			789	18.610	239	5.254				

İbrahim Halil TANIK & Elif PARMAKSIZ, İkinci Dünya Savaşı Sonrası Kalkınma
Döneminde Türkiye'nin Çekoslovakya İle Ticari İlişkileri (1945-1950)

Petrol ve benzin ile işleyen motorlar			75.271	293.431	186.694	838.697			92.943	410.511
Elektrik aletleri ve parçaları	8.346	22.960	57.427	168.786	92.295	215.885			28.298	53.344
Elektrik makineleri ve elektro teknik mamulâtı	25.336	80.937	85.306	443.771	184.808	901.224	303.887	1.639.137	287.961	1.069.804
Mensucat (dokuma) makineleri					33.346	52.849	217.450	253.029	15.255	51.094
Diğer her çeşit makineler			25.650	75.156	21.627	68.846	369.406	1.415.373	9.141	40.675
Torna ve tesviye makineleri	58.349	191.700	61.529	190.671	50.800	229.093			227.136	673.481
İmalat makinaları (cam, ayakkabı, örgü, dikiş ve matbaa makineleri ile malzemeleri			7.269	27.851	37.235	184.016			29.786	137.601
Ziraat makineleri ve parçaları	505.558	426.312	787.582	976.132	736.611	924.807	583.155	1.473.770	451.557	607.522
Gıda sanayi ve soğutucu makinaları					424	67			32.857	95.230
Tahmil, tahliye, makine ve teçhizatı									1.463	6.495
Makine aletleri, makine ve cihazların mekanik parçaları	3.184	15.474	5.082	11.766	45.934	139.226	70.999	288.850	34.230	239.963
Motorlu nakil vasıtaları ve yedek parçaları			2.046	45.604	17.169	298.263	231.344	1.042.530	287.556	873.137
Bisiklet (velespit, adet), çocuk arabaları	1.335	90.680	2.935	180.662	1.500	103.573	4.950	8.672	278	16.117
Lokomotifler, vagonlar,	600. 750	577. 500	13.201.385	15.751. 934	1.232.070	3.953.387	6.073.358	17.010.000	8.055	12.915

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, Dış Ticaret İstatistik Yıllıkları (1946-1950)

Tablo 7'ye göre yıl bazlı en çok ithal edilen makineler; elektrik makinaları, ziraat makine ve parçaları, makine aletleri ve cihazların mekanik parçaları, bisiklet ve çocuk arabaları, lokomotifler ve vagonlardır. Devamında elektrik aletleri ve parçaları, telli-telsiz telefon makinası ve parçaları, tıpta ve veterinerlikte kullanılan elektrikli alet ve cihazların, röntgen cihazının, otoklavın, laboratuvar ve bakteriyoloji etütlerinin yer aldığı bilim dallarına ilişkin cihaz ve aletlerdir. Diğer her çeşit makinalar, motorlu nakil vasıtaları ve yedek parçaları, torna ve tesviye makineleri, petrol ve benzin ile işleyen motorlar, dokuma makinası ve imalat makinaları, gıda sanayi ve soğutucu makinaları, süpürge makinesi ve tahmil, tahliye, makine ve teçhizatı ithal edilen makine çeşitleri olmuştur.

Yıllar içerisinde miktar bakımından en çok ithal edilen makinalar ise ilk olarak, buhar lokomotifleri ve furgonları, vagonları (yolcu, yük, atölye, vinçli vagon) içeren, 1946-1950 yılları arası 21.115.618 kilogram ile lokomotifler ve vagonlar olmuştur. 13.201.385 kilogram ile 1947 yılı en fazla ithal oranına sahip yıl olmuştur.

Tablo içerisindeki bir diğer yüksek ithalat oranına sahip olan, ziraat makina ve parçalarıdır. İkinci Dünya Savaşı sonrası Türkiye'nin tarım öncelikli ekonomi politikasında (Pamuk, 2018, s. 249) bu gelişme çok önemlidir. 1946-1950 yılları arasında 3.064.463 kilogram ithal edilmiştir. Ziraat makinaları; pulluk uç demiri, hafriyat aletleri, tarla tırmıkları, traktör (16-30 beygir kuvvetinde), orak makinesi (biçer, bağlar, çayır biçmeye mahsus), el orağı, kalbur makineleri, tokum eken ve diken makineler, tirpan, tulumbalar (pompa), ziraat aletleri yedek parçaları, traktörlerin yedek parçaları, el ile çalışan dışındaki makinalar ve diğer ziraat aletlerinden oluşmaktadır.

1945 yılına ait ziraat makinaları verilerine rastlanmamakla birlikte, 1946'dan itibaren hem fiyat hem de miktar oranlarında hareketlilik yaşanmıştır. İçerik olarak 1946'dan 1950'ye ürün çeşitliliğinde bir artış yaşanmış ancak bu artış önceki yıllara nazaran 1950 yılına ait miktar rakamlarında belirgin bir fark oluşturmamıştır. Bunun sebebi, çeşitliliğin artıp talep edilen miktarın artmamasının

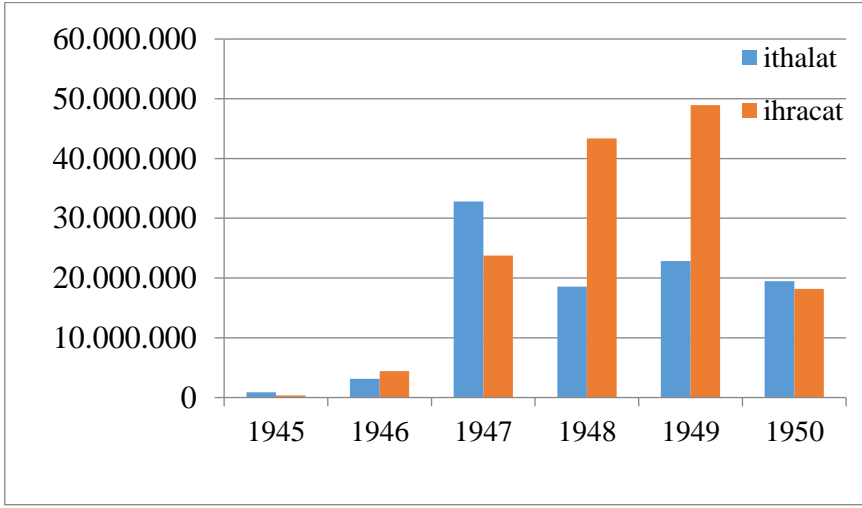
ya da 1945-1949 yıllarında ithal edilmeyen makinanın belirlenen yıllarda ilk kez 1950 yılında ithal edilmesinden kaynaklanıyor olabilir.

1950 yılına yaklaştıkça tarımsal faaliyetlerde artan makineleşme ve makine çeşitliliği ile birlikte 1947 yılında temel geçim kaynağının tarımsal üretim olduğu ve nüfusunun 3 milyonunun çiftçilikle uğraştığı ülkede, 400 bin çeşitli pulluk, 2,5 milyon karabasanın Türkiye'de tarım sektöründe kullanılmıştır. Tarımda ekip, biçme ve tarımsal ürünün taşımacılığında önemli bir yere sahip olan traktör ise 1948 yılında 3 bin, 1949 yılında 3 bin 500, 1950 yılında ise bu sayı 6 bine ulaşmıştır (Evsile, 2018, s. 11). Diğer ülkelerden ithal edilenin yanında Çekoslovakya'dan ithal edilen ziraat aletleri içinde 1945 yılına ait pulluk verisine rastlanmamakla birlikte 1946-1948 ve 1950 yıllarında 1.892.421 adet pulluk ve uç demiri; 1948 ve 1950 yıllarında ise toplamda 51.550 adet traktör miktarı tespit edilmiştir.

1945-1950 yılları arası miktarı bakımından en çok ithal edilen bir diğer makine ise elektrik enerjisini mekanik enerjiye çeviren elektrik makinalarıdır. 887.298 kilogram ile 1946-1950 yılları arası ithal edilen elektrik makinaları; dinamo, elektrik motoru, manyeto, transformatör, rezistans, buji, bobin, konvertisör, komütatör, distribütör, akümülatör ve yedek plakları, elektrot ve elektroteknik mamulâtından oluşmaktadır.

Türkiye'nin Çekoslovakya'dan ithalatı 1946 yılında düşük seyretse de sonraki yıllar sürekli artmıştır. Özellikle raylı ulaşım araçlarının bulunduğu kalemin de yüksek bir seviyede olduğu 1949 yılında 20 milyonu aşmıştır.

Şekil 1 Türkiye İle Çekoslovakya Arasındaki İthalat-İhracat Dengesi (Türk Lirası)

Türkiye, 1945 yılından itibaren Çekoslovakya ile ticari bağlarını geliştirmiştir. Anlaşmaların 1945'te imzalanması ve bunun bir zemin oluşturmasından dolayı 1946 ve özellikle 1947'den sonra ticaret hacmi büyümüştür. 1947'de ithalat ihracattan fazlayken sonraki yıllarda durum değişmiştir. 1948 ve 1949'da Türkiye'nin ihracatı, ithalatının iki katından fazladır. 1950'de ise ithalat ve ihracat birbirine yakın bir seviyede seyretmiştir.

Sonuç

Kuruluş yılları birbirine yakın devletler olan Türkiye ile Çekoslovakya diplomatik teması sağladıktan sonra dostluk anlaşmasıyla ilişkilerini her alanda güçlendirmiştir. Bu doğrultuda ve ihtiyaç duydukları ürünleri temin etmede açık pazar görevi noktasında iki ülke arasında 1945 yılından 1950 yılına kadar üç ticaret ve ödeme anlaşması ile bu anlaşmalardan bazılarının süresinin uzatılması talebinin yer aldığı iki mektup anlaşması ve bir de takas anlaşması imzalanmıştır.

Bu anlaşmalar genellikle özel takas usulüne ve iki ülkede yürürlükte bulunan ithalat-ihracat genel politikalarına göre yapılmış; ödemede ise Türk lirası, Çekoslovak kronu ve serbest döviz kullanılmıştır. Anlaşmalara ek belirtilen ithal ve ihraç ürünleri listelerine göre ticareti sağlanan ürünlerden, Türkiye'nin ithal ettikleri: yünlü ve pamuklu mensucat ve ipler ile bunlardan mamul ürünler. Selüloz, kâğıt ve

mamulları, çini, porselen, cam ve mamulları, metalik madenlerden mamul ürünler, kimyasal maddeler, elektrikli-elektriksiz üretime, ulaşım ve kullanıma hazır çeşitli makineler Türkiye'ye en çok ithal edilen ürünlerdendir.

Türkiye'nin ihraç ettikleri ürünler içerisinde farklı türleri içeren deniz canlıları, tarım ürünleri, farklı formlarda ve çeşitlerde kuru meyveler, hayvansal maddeler, Anadolu halısı, tekel ürünleri, ham bakır, krom ve manganezi içeren metalik madenlerdir. Çekoslovakya ağır sanayiye geliştirecek hammaddelerin alımında Türkiye'yi tercih etmiştir.

Türkiye'nin savaş süresinde uyguladığı dış politika, sonraki dönemde uzun müddet fayda sağlamıştır. Savaşın dışında kalarak, hem yakın çevresinde hem de dünyada barışın tesisi için çaba göstermiştir. Bu çabaları sonucu dış ticaret ağını geliştirmek ve aynı zamanda içte refah seviyesini yükseltmek adına olumlu geri dönüşlere muhatap olmuştur. Türkiye tarım ve hayvancılık eksenli ekonomisini büyütme için Çekoslovakya ile temasları söz konusudur.

Bu ticari gelişmelerin Çekoslovakya'ya da katkıları olmuştur. Savaş sonrası dönemde yapılanma, birtakım eksikliklerini gidermek amacıyla Türkiye ile önemli anlaşmalar imzalamıştır. Özellikle tarım ürünlerinde yaşanan problemlerin ortadan kaldırılmasında Türkiye ile dirsek teması, ülkesinde temel yaşam malzemelerinin tedarikinde Çeklere kolaylık sağlamıştır. Diğer tarafta, Çekoslovakya sanayi ürünleri üretiyordu. Bu kategoride ürünlerini ihraç edebileceği ülkeler arasında Türkiye önemli bir yer tutmuştur.

Türkiye, bu süreçte Çekoslovakya ile ticaretini çok ürettiğini ihraç etmiş, üretmediğini ithal etmiştir. Özellikle tarıma dayalı gelişmenin önem kazandığı dönemde Türkiye'nin Çekoslovakya'dan temin ettiği ürünler büyük yararlılık göstermiştir. 1950'li yıllardaki sektörel bazda etkileri de olumlu yansımıştır. Ödeme yöntem ve araçlarının artmasıyla hem uluslararası nitelikli ticaret gelişmiş hem de bazı ürünlerin takas usulüyle daha değerli kılınmasının önü açılmıştır. İlgili dönemde imzalanan tütüne dayalı takas anlaşması bu gelişmenin somut bir örneğidir.

Türkiye'nin ulaşım ağının gelişmesinde Çekoslovakya ile gerçekleşen ticaretin olumlu yansımaları olmuştur. Çekler Türkiye'de demiryolu yapımı işlerini takip etmiştir. Olası bir ticaret için ön bilgi mahiyetindeki bu çabaları ileride onlara ticari fayda sağlamıştır. Özellikle 1947'den önemli miktarda lokomotif ve vagonu Türkiye, Çekoslovakya'dan ithal etmiştir.

Kaynakça

Arşiv ve Resmi Yayınlar

- T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Cumhuriyet Arşivi (TDA)
T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Türk Diplomatik Arşivi (BCA)
T. C. Resmi Gazete
T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1945 ve 1945 Aralık Aylığı Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat kısım:1, No:0132990, (1945). Ankara: Ankara Basım ve Ciltevi.
T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1946 ve 1946 Aralık Aylığı Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat kısım:1, No: 36, (1946). Ankara: Akın Matbaası.
T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1947 ve 1947 Aralık Aylığı Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat kısım:1, No: 0132974, (1948). Ankara.
T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1948 ve 1948 Aralık Aylığı Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat kısım:1, (1948). Ankara: Ankara Basım ve Ciltevi.
T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1948-1949 Özel Ticaret Milletlerarası Brüksel Tasnifine Göre İthalat ve İhracat kısım:4, (1950). Ankara: Basım ve Ciltevi.
T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1950 ve 1950 Aralık Aylığı Özel Ticaret Maddeler ve Memleketler İtibariyle İthalat ve İhracat kısım:1, No: 0134348, (1950). Ankara: Ankara Basım ve Ciltevi.
TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:2, Cilt:17, (1976). Ankara: TBMM Matbaası.
TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:3, Cilt:2, (Tarih Yok). Ankara: TBMM Matbaası.
TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:3, Cilt:26, (1931). Ankara: TBMM Matbaası.
TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:5, Cilt:16, (1937). Ankara: TBMM Matbaası.
TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:5, Cilt:24, (1938). Ankara: TBMM Matbaası.
TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:5, Cilt:26, (1938). Ankara: TBMM Matbaası,
TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:7, Cilt:21, (1946). Ankara: TBMM Basımevi.
TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:8, Cilt:22, (1950). Ankara: TBMM Basımevi.
TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:8, Cilt:23, (1950). Ankara: TBMM Basımevi.
TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:8, Cilt:25, (1950). Ankara: TBMM Basımevi.
TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:8, Cilt:4, (Tarih Yok). Ankara: TBMM Basımevi.
TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:9, Cilt:8, (1950). Ankara: TBMM Basımevi.
TBMM. Tutanak Dergisi, Dönem:8, Cilt:3, (1947). Ankara: TBMM Basımevi.

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, 27 Nisan 1950 Tarihinde Toplanacak Hissedarlar Genel Kuruluna sunulan 1949 Onsekizinci Hesap Yılı Hakkında İdareler Meclisi ve Denetçiler Raporları ile Bilanço ve Kar ve Zarar Hesabı, (1950). Ankara.

Sürelî Yayınlar

Cumhuriyet Gazetesi

Son Posta Gazetesi

Ulus Gazetesi

Zafer Gazetesi

Telif ve Tetkik Eserler

Akdan, T. (2020). *Soğuk Savaş ve Türkiye'nin Batı'ya Yönelişi*, İstanbul: Yordam Kitap.

Akşin, Ş. (2019). *Kısa Türkiye Tarihi*, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

Armaoğlu F. (2017). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995*, İstanbul: Timaş Yayınları.

Arslan, R. Efe A. (Ed.) (2020b). "Türk Arşiv Belgelerine Göre Türkiye-Çekoslovakya Ticari Münasebetleri (1923-1940)", *Tarih Araştırmaları II*, Ankara: Akademisyen Kitabevi. 151-168.

Arslan, R. Mutlu Adak (Ed.) (2020a). "Prag Maslahatgüzarı Mehmed Cevad (Açıkalın)'ın Raporu'na Göre Çekoslovakya Siyasi Partileri", *Geçmişten Günümüze Tarih Araştırmaları*, Ankara: Gazi Kitabevi. 379-406.

Black, J. (2003). *Dretnot, Tank ve Uçak Modern Çağda Savaş Sanatı 1815-2000*, Yavuz Alogan (Çev.), İstanbul: Kitap Yayınevi.

Boratav, K. (2006). *Türkiye'de Devletçilik*, Ankara: İmge Kitabevi.

Deringil, S. (1994). *Denge Oyunu İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Ekincikli, M. (2010). *Türk Dış Siyaseti (İnönü- Bayar Dönemleri)*, Ankara: Berikan Yayınları.

Erdil, T. S. (1993). "Çekoslovakya", *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (s. 255-258), İstanbul: TDV Yayınları.

Evsile, M. (2018). "Cumhuriyet Döneminde Ziraat ve Hayvancılık Alanında Meydana Gelen Gelişmeler (1923-1950)", *Kesit Akdemi Dergisi*, 4/14, 1-30.

Gönlübol, M. vd. (2014). *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*, Ankara: Siyasal Kitabevi.

Haytoğlu, E.(2018). "Türkiye-Çekoslovakya Ticari İlişkilerinde Skoda Silah Fabrikası (1923-1939)", *Asia Minor Studies*, Cilt: 6, AGP Özel Sayısı, 75-93.

Hladík, J. - Ječný, R. (2019). "The Importance of Arms Expenditure and Arms Production in the Czechoslovak Economy", *Cihannüma Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, Sayı V/1, 139-164.

Hobsbawn, E. (1996) *Kısa 20. Yüzyıl 1914-1991 Aşırılıklar Çağı*, Yavuz Alogan (Çev.), İstanbul: Sarmal Yayınevi.

Karaosmanoğlu, Y, K. (1967). *Zoraki Diplomat*, Ankara: Başnur Matbaası.

Kip, M. (2016). *SSCB'nin Doğu Avrupa (Macaristan ve Çekoslovakya) Müdahaleleri ve Türk Kamuoyu*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara.

Kubbealtı Lugatı, "Agreman", erişim: 2 Kasım 2022, <http://www.lugatim.com/s/AGREMAN>.

Quaartaert, D. - Zürcher, E. J. (2017). *Osmanlı'dan Cumhuriyet Türkiye'sine İşçiler 1839-1950*, Cahide Ekiz (Çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.

Mandel, E. (1995). *İkinci Dünya Savaşının Anlamı*, Bülent Tanatar (Çev.), İstanbul: Yazın Yayıncılık.

- Orsillo, N. P. (2008) *Agricultural Intensification in Communist Czechoslovakia and its Impact on the Environment*, Master's Thesis, Masaryk University, Faculty of Social Studies Department of Environmental Studies.
- Öncü, A. S. (2014). "İki Savaş Arası Dönemde Türkiye - Çekoslovakya İlişkilerine Genel Bir Bakış", *Akademik İncelemeler Dergisi*, 9/2, 159-181.
- Özen, S. (2008). "Döviz Kuru Rejimleri ve Türkiye'deki Döviz Kuru Yönetimi", *Vergi Raporu Dergisi*, Sayı: 107, 58-66.
- Özgöker, U- İba, S.- Çomak, H. (Ed.) (2010). "Uluslararası İlişkiler ve Türkiye'nin Yeni Dış Politikası", *21. Yüzyılda Çağdaş Türk Dış Politikası ve Diplomasisi* içinde (s. 79-102) Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Pamuk, Ş. (2018). *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi*, İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Şimşir, B. N. (1993). *Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları*, Ankara: TTK Basımevi.
- Tekeli, İ. - İlkin, S. (2009). *Savaş Sonrası Ortamında 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayıncılık.
- Tezel, Y. S. (2002). *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Yurtoğlu, N. (2020). "İnönü Döneminde Türkiye'de Pamuk Üretimi ve Pamuk Politikası (1938-1950)", *Belgi Dergisi*, 2/19, 1830-1858.
- Yurtoğlu, N. (2021). "İnönü Döneminde Türkiye'de Tütün Yetiştiriciliği ve Politikası (1938-1950)", *Belgi Dergisi*, S: 21, 139-175.
- Zürcher, E. J (2015). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yakut, K. (2013). "II. Dünya Savaşı'ndan Sonra Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye Yönelik Talepleri ve Türk Basınının Tutumu", *Kebikeç*, Sayı: 35, 169-186.

Extended Abstract

The Bretton Woods Conference, in which the foundations of the post-war world economy were laid, convened in July 1944 with the participation of 44 countries, and the World Bank and the IMF were established as two organizations affiliated with the United Nations, aiming to provide international economic cooperation and stability under free market conditions. After the conference, the new monetary system was accepted and the US dollar remained the only currency with convertibility to gold, 35 dollars were equivalent to 1 ounce of gold and the US dollar continued to be minted against gold. One of the countries that should be evaluated within the framework of such international commercial relations developed by Turkey is Czechoslovakia.

After the victory of the independence movement they started in the Austro-Hungarian Empire, the Czechs established the independent Republic of Czechoslovakia on October 28, 1918, and this structure turned into the "People's Republic" in 1948. In the same period, the Republic of Turkey was established after the Ottoman Empire. Both the establishment of the state with the struggle in the imperial lands in the post-World War I environment, and their transition to the republic regime became the common destiny of the two countries. This fate brought the two countries together on a common ground in many fields, especially in friendship.

In this sense, the first concrete step was taken with the signing of the friendship agreement on October 11, 1924. The agreement, which was published on April 20, 1925, was signed by Tevfik Kamil Bey, the Undersecretary of the Ministry of Foreign Affairs on behalf of the Republic of Turkey, and the Czechoslovak delegate Dr. Signed by Monsieur Rodolf Svetlik in two copies in Ankara. With the agreement, it was decided that the existence of

sincere and permanent friendship, commercial, consular, settlement and residence issues will be acted by international law. Following this development, the parties appointed a mutual envoy.

After the friendship agreement was signed, the former Deputy of Education Vasıf (Çınar) Bey was appointed to Prague as the Managing Director and the Central Ambassador on 13 May 1925, while the Prague administration sent Miloş Kobr to Ankara as the Extraordinary Representative and Central Ambassador. Turkey, on June 18, 1929, his father, Sultan II. He made efforts to improve bilateral relations by appointing Mehmed Cevad Açıkalın, son of Ali Cevat Bey, who was Abdülhamid's Chief Clerk to the Mabeyn, as the permanent chargé d'affaires in Prague.

The high level of representation has also accelerated cultural interaction. Participation from Turkey in the music festivals to be held in Prague, the capital of Czechoslovakia, was realized. The government of Czechoslovakia invited the state conservatory piano teacher Ulvi Cemal Erkin to conduct the performance of his symphony. After the festivities, he was assigned for a while to establish and develop international cultural relations. Another name invited by the Czechoslovak government to the Congress of music composers and Critics held in 1947 from Turkey is Gazi Education Institute music teacher Halil Bedii Yönetimken. It was decided to stay in Czechoslovakia for 17 days to conduct investigations in order to develop international cultural relations.

The development of political and cultural relations after the friendship agreement was also reflected in the economic field and trade agreements were signed between the two countries. The first step was taken on 21 August 1925 for commercial relations, which were first tried to be carried out with temporary agreements (*modus-vivendi*) until an agreement was reached. Afterward, negotiations continued for the signing of a mutual trade agreement. The trade agreements, the first of which was signed in 1927, containing the import and export product lists of the countries and the implementation of the commercial procedure, were signed until 1938 or updated according to the conditions of the period.

Turkey, which did not actually participate in the Second World War, was exposed to pressure and threats from the Axis and Allied Powers during the war to pull them into the war on their side. Turkey, on the other hand, had to declare war on Germany and Japan in order to become a founding member of the United Nations, which was to be established to ensure world peace and order after the war. The Second World War, which caused material and moral losses by causing political, economic, military, financial and social destruction to the states participating in the war, also affected Turkey with its destruction, although it did not actually fight on the fronts. Keeping its army under arms due to threats to its territorial integrity and independence from the Axis and allies, and especially the Soviet Union, caused the young population to switch from a producer to a consumer position, which led to serious reductions in Turkey's production.

After establishing diplomatic cooperation with Turkey and Czechoslovakia, which were close to each other in their founding years, they strengthened their relations in every field with the friendship agreement. In line with this goal and in terms of open market duty in supplying the products they need, three trade and payment agreements between the two countries from 1945 to 1950, as well as two-letter agreements and a barter agreement, which included the request to extend the duration of some of these agreements. In the trade made as a result of these agreements, the product that Turkey exported the most in terms of quantity to Czechoslovakia during the 1945-1950 period was 40.509.227. Hemp, flax, sunflower, rapeseed and soybean seeds, which ranged in amount between 1946 and 1950, were the seeds of flax. Turkey, which generally exports raw or semi-finished products and imports finished

products, imported the most from Czechoslovakia in terms of quantity, between 1946 and 1950, 21,115,618 kilograms of imported steam locomotives, passenger wagons and railway materials consisting of freight, workshop and crane wagons.

The foreign policy implemented by Turkey during the war has been beneficial for a long time in the following period. By staying out of the war, he made efforts to establish peace in his immediate environment and in the world. As a result of these efforts, it has received positive feedback in order to improve its foreign trade network and at the same time increase the level of domestic welfare. Turkey has contacts with Czechoslovakia in order to expand its agriculture and livestock-oriented economy.

These commercial developments also contributed to Czechoslovakia. In the post-war period, the structuring signed important agreements with Turkey in order to eliminate some of its deficiencies. Especially in eliminating the problems experienced in agricultural products, contact with Turkey facilitated the Czechs in the supply of basic living materials in their country. On the other hand, Czechoslovakia was producing industrial products. In this category, Turkey has an important place among the countries to which it can export its products.

In this process, Turkey carried out its trade with Czechoslovakia by exporting what it produced and importing what it did not produce. Especially in the period when agriculture-based development gained importance, the products supplied by Turkey from Czechoslovakia showed great usefulness. Its effects on the sectoral basis in the 1950s were also reflected positively. With the increase in payment methods and instruments, both international trade has developed and some products have been made more valuable by the barter method. The tobacco-based swap agreement signed in the relevant period is a concrete example of this development.

Purpose

The aim of this study is to examine the commercial relations of Turkey, which faced the Soviet threat as well as many problems after the Second World War, with Czechoslovakia in the process of getting closer to the Western bloc, of which the USA was the pioneer, in the face of this post-war threat. Analyzing the content of the agreement texts in order to make commercial relations healthy is one of the aims of this study. Another aim of this study is to examine the payment agreements, which are complementary to the agreements.

Design and Methodology

Qualitative and quantitative research methods were used in the formation of the study. Regarding the content, archival documents, parliamentary minutes, Official Gazette, press sources and copyrighted works were examined with the qualitative method. The quantitative research method constituted an important part of the study. Especially in this part, the figures for the years have been determined by making use of the Statistical Institute Foreign Trade Annuals. However, since the page ranges are very dense, the page numbers of the sources of the Turkish Statistical Institute are not specified in the tables, and long tags are given in the bibliography section of the study.

Findings

The study presents data on Turkey's trade with Czechoslovakia for approximately six years. Here, import and export items represent the Turkish side. Since the product items are very rich, they are grouped under three main headings: food, textile and industry. Turkey has made intensive economic cooperation with this country in the post-war period. While exporting mostly grain products and unprocessed products; processed durable industrial and textile products, especially agricultural machinery. Thus, the impressions on the background of the acceleration gained in agriculture in the 1950s are presented to the reader. In addition,

it is an important finding that the equipment used in the railway in the field of transportation was also supplied from Czechoslovakia.

Turkey has brought discipline to its trade with this country through mutual payment agreements through central banks. Moreover, in the Tobacco Sales Protocol of 1950, some products can be used as valuable commodities. In particular, the promotion of the production of agricultural products, which are produced in Turkey and their counterparts in the foreign market, are of greater importance.

Research Limitations

The study is limited to only Czechoslovakia in Turkey's foreign trade. The year interval was determined as the beginning of 1945, when the Second World War ended, and the end of 1950 when the political transformation took place in Turkey.

Originality/Value

This study is original in that it handles the trade volume between Turkey and Czechoslovakia independently. What are the trade agreements examined within the framework of economic relations and the products imported and exported by Turkey in the post-war period? How many different species does it contain? Whether the products it supplies are outside the production system? Which products do you need the most? Which products are exported the most? some questions sought answers for the determined purpose.